

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Italianistika

Diplomová práce

Bc. Agáta Ebrová

**Víceslovné lexikální jednotky v Calvinově
Il sentiero dei nidi di ragno a jejich protějšky
v českém překladu**

Multi-Word Expressions in Calvino's *Il sentiero dei nidi
di ragno* and Their Equivalents in Czech Translation

Praha 2021

Vedoucí práce: PhDr. Zora Obstová, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Zoře Obstové, Ph.D. za odborné vedení této práce, za její vstřícný přístup a za cenné rady, které mi při psaní poskytla. Velmi si vážím jejího přátelského postoje. Mé poděkování patří také studentům magisterského studia, kteří se podíleli na vypracování části hesel v aplikaci CREAMY.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

V Praze dne 1. srpna 2021

.....

podpis studenta

Abstrakt

Tato diplomová práce je součástí širšího frazeologického projektu CREAMY (*Calvino REpertoire for the Analysis of Multilingual Phraseology*) řešeného na římské univerzitě La Sapienza. Cílem práce bylo porovnat italské víceslovné lexikální jednotky z románu *Il sentiero dei nidi di ragno* autora Itala Calvina s jejich protějšky v českém překladu Libora Piruchty, a to na základě dat získaných prostřednictvím webové frazeologické databáze CREAMY. Součástí řešení práce bylo i zpracování části českých hesel do zmíněné databáze.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. První kapitola teoretické části přináší základní informace o projektu CREAMY a o stejnojmenné webové aplikaci, která je hlavním nástrojem využívaným při výzkumech v rámci projektu. Druhá kapitola pojednává o základních typologických vlastnostech zkoumaných jazyků s důrazem na morfosyntax a slovtvorbu. Třetí kapitola je věnována víceslovným lexikálním jednotkám a jejich pojetí v italské a české lingvistické tradici.

V úvodní kapitole praktické části je nejprve popsán postup zpracování hesel v aplikaci CREAMY. V této kapitole uvádíme dva konkrétní příklady zpracovaných hesel, ale upozorňujeme také na nedostatky aplikace a na nejasnosti spojené s rozlišnou terminologií v italském a českém jazyce. Pátá kapitola přináší výsledky kvantitativní analýzy českých překladových protějšků provedené pomocí funkce „Analisi“ v aplikaci CREAMY. Poslední kapitola je věnována kvalitativní analýze, v níž na konkrétních příkladech komentujeme rozdíly mezi italskými víceslovnými jednotkami a jejich českými protějšky, které jsou dány typologickými odlišnostmi mezi zkoumanými jazyky nebo přístupem překladatele.

Klíčová slova (česky):

víceslovné lexikální jednotky – frazémy – překlad – italština – čeština

Abstract

This diploma thesis is embodied in a wider phraseological project CREAMY (*Calvino REpertoire for the Analysis of Multilingual Phraseology*) solved at the University of Rome La Sapienza. The aim of the thesis was to compare the Italian multi-word expressions from the novel *Il sentiero dei nidi di ragno*, written by Italo Calvino, with their counterparts in the Czech translation by Libor Piruchta, with the aid of a data-set obtained through the phraseological web database CREAMY. Processing of part of the Czech entries into the database was integral to writing the thesis.

The work is divided into theoretical and practical part. The first chapter of the theoretical part provides basic information about the CREAMY project and the web application of the same name, which is the main tool used in the research within the project. The second chapter deals with the basic typological properties of the studied languages with emphasis on morphosyntax and word formation. The third chapter is devoted to multi-word expressions and their conception in the Italian and Czech linguistic tradition.

The introductory chapter of the practical part describes the procedure of entry processing in the CREAMY application. In this chapter, we present two specific examples of processed entries but we also point out the shortcomings of the application and the ambiguities associated with different terminology in Italian and Czech. The fifth chapter presents the results of a quantitative analysis of Czech translation counterparts performed using the "*Analisi*" function in the CREAMY application. The last chapter is devoted to a qualitative analysis, in which we comment on specific examples of the differences between Italian multi-word expressions and their Czech counterparts, which are given by typological differences between the studied languages or by the translator's approach.

Klíčová slova (anglicky):

multi-word expressions – idioms – translation – Italian – Czech

OBSAH

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Projekt CREAMY	9
1.1 Webová aplikace CREAMY a její charakteristika.....	9
1.1.1 <i>Gestione testi (Správa textů)</i>	10
1.1.2 <i>Analisi testi (Analýza textů)</i>	20
1.2 Italo Calvino a jeho role v projektu CREAMY (Fondo Italo Calvino)	22
1.3 Výzkumy provedené v rámci projektu CREAMY a jejich výstupy	23
2 Základní charakteristiky zkoumaných jazyků	26
2.1 Italská.....	26
2.1.1 <i>Typologické charakteristiky</i>	26
2.1.2 <i>Jazykové variety a složení lexikonu</i>	29
2.2 Čeština.....	32
2.2.1 <i>Typologické charakteristiky</i>	32
2.2.2 <i>Jazykové variety a složení lexikonu</i>	34
3 Víceslovné lexikální jednotky	37
3.1 Víceslovné lexikální jednotky v italštině.....	37
3.1.1 <i>Polirematiche</i>	37
3.1.2 <i>Kolokace (collocazioni)</i>	40
3.1.3 <i>Frazémy (modi di dire / espressioni idiomatiche)</i>	42
3.2 Víceslovné lexikální jednotky v češtině.....	42
3.2.1 <i>Kolokace</i>	43
3.2.2 <i>Frazémy a idiomy</i>	45
PRAKTICKÁ ČÁST	47
4 Postup zpracování hesel v aplikaci CREAMY	47
4.1 Příklady zpracování hesel.....	48
4.1.1 <i>Příklad zpracování hesla „pelle e ossa“</i>	48
4.1.2 <i>Příklad zpracování hesla „non chiudere occhio“</i>	49
4.1.3 <i>Komentář k uvedeným příkladům</i>	51
4.2 Problémy, nejednoznačnosti a nejasnosti	51

5 Kvantitativní analýza provedená pomocí funkce „Analisi“ v aplikaci

CREAMY	54
5.1 Tipo di traduce (Tipo polirematica)	54
5.2 Composizione strutturale	55
5.3 Categoria lessicale.....	56
5.4 Tipo di significato	57
5.5 Marca variazionale.....	58
5.6 Valore d'uso	60
5.7 Campo semantico	61
5.8 Tipo di equivalenza.....	62
5.9 Závěry kvantitativní analýzy	63
5.9.1 Srovnání s výsledky výzkumu založeného na textu <i>Il visconte dimezzato</i>	64
6 Kvalitativní analýza	66
6.1 Odlišnosti dané typologicky.....	66
6.1.1 <i>In mezzo a – mezi</i>	66
6.1.2 <i>Ogni tanto – chvílemi</i>	66
6.1.3 <i>Dare un grido – vykřiknout</i>	67
6.1.4 <i>D'improvviso – non presente</i>	68
6.1.5 <i>Andare via – odejít</i>	68
6.1.6 <i>Piano piano – pozvolna</i>	69
6.2 Odlišnosti dané přístupem překladatele	69
6.2.1 <i>Dare retta – věřit, poslouchat, vykašlat se</i>	69
6.2.2 <i>Testa e pila – non presente</i>	70
6.2.3 <i>Alla sera – s večerním soumrakem</i>	70
6.2.4 <i>Da uomo – do něhož ještě nedorostl</i>	71
6.2.5 <i>Da solo – sám a sám</i>	71
6.2.6 <i>Andare via – koukat mazat</i>	72
ZÁVĚR	73
RESUMÉ	75
RIASSUNTO	76
BIBLIOGRAFIE	77

ÚVOD

Tato diplomová práce je součástí širšího kontrastivně frazeologického projektu CREAMY (*Calvino REpertoire for the Analysis of Multilingual Phraseology*) řešeného na římské univerzitě La Sapienza. Tento projekt zahrnuje několik dílčích výzkumů, které se zaměřují na srovnání víceslovných lexikálních jednotek v italštině a jejich překladových protějšků v jiných jazycích. Základním nástrojem výzkumných prací v rámci projektu CREAMY je stejnojmenná webová aplikace, v níž jsou katalogizovány a analyzovány italské víceslovné lexikální jednotky z literárních textů italského autora Itala Calvina a následně i jejich překladové protějšky v různých jazycích.

Cílem této práce je představit výsledky italsko-českého kontrastivního výzkumu víceslovných lexikálních jednotek z Calvinova románu *Il sentiero dei nidi di ragno* a jejich překladových protějšků v českém překladu Libora Piruchty, který vyšel v roce 1959 pod názvem *Cestička pavoučích hnízd*. Nedílnou součástí této práce je i zpracování části českých hesel v aplikaci CREAMY, která poslouží jako zdroj dat pro následnou analýzu.

V teoretické části práce nejprve představíme webovou aplikaci CREAMY i celý projekt a jeho dosavadní výsledky. Krátce pojednáme také o Italu Calvinovi, jehož literární díla slouží jako výchozí texty výzkumu. Ve druhé kapitole se budeme věnovat popisu typologických vlastností italštiny a češtiny, přičemž se zaměříme především na morfosyntaktickou a lexikální jazykovou rovinu. Ve třetí kapitole se pokusíme definovat víceslovné lexikální jednotky a objasnit rozdíly v italském a českém pojetí tohoto pojmu.

Praktická část přinese výsledky kontrastivního výzkumu založeného na práci s webovou aplikací CREAMY. Ve čtvrté kapitole nejprve popíšeme postup zpracování hesel a upozorníme na některé nejasnosti a problémy, s nimiž jsme se při práci s databází setkali. V následující kapitole představíme výsledky kvantitativní analýzy provedené prostřednictvím funkce „Analisi“ v aplikaci. Pátá kapitola bude věnována kvalitativní analýze, v níž se zaměříme na několik konkrétních případů, na kterých se pokusíme ilustrovat rozdíly mezi italskými víceslovnými lexikálními jednotkami a jejich českými protějšky. Na závěr shrneme výsledky, které výzkum přinesl.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Projekt CREAMY

Projekt CREAMY vznikl pod vedením Sabine E. Koesters Gensini při Římské univerzitě La Sapienza a nese stejný název jako webová aplikace CREAMY (*Calvino REpertoire for the Analysis of Multilingual Phraseology*), která je hlavním nástrojem využívaným v rámci celého projektu.¹ Projekt CREAMY je zaměřen na kontrastivní frazeologii a zahrnuje několik dílčích výzkumných prací. Prvotním výzkumem byl projekt Sabine E. Koesters Gensini s názvem *Comparing Idiomatic Language Use: Italo Calvino's Phraseology in Romance, Germanic and Slavic languages*, který byl zahájen roku 2016 a na nějž o dva roky později navázal projekt s názvem *La fraseologia nelle traduzioni di Italo Calvino: verso la costruzione di reti di fraseologismi mediante lo strumento CREAMY*. Do této chvíle se v rámci projektu CREAMY uskutečnilo několik dalších výzkumů.² Výzkumné práce náležící k tomuto projektu se zaměřují na porovnání víceslovných lexikálních jednotek v italštině a jejich ekvivalentů v jiných jazycích, přičemž jako výchozí texty slouží literární díla italského autora Itala Calvina a jejich překlady do daných jazyků.

1.1 Webová aplikace CREAMY a její charakteristika

U zrodu webové aplikace CREAMY stála Sabine E. Koesters Gensini z lingvistického oddělení římské univerzity La Sapienza, její kolega Paolo Bottoni z katedry informatiky a dva mladší kolegové; Michela Piattelli (lingvistické zaměření) a Filippo Mazzei (zaměření na informační technologie). Jejich cílem bylo vytvořit aplikaci, která by umožnila analyzovat víceslovné lexikální jednotky obsažené v jakémkoliv textu v libovolném jazyce a jejich ekvivalenty ve všech jazycích, do nichž byl daný text přeložen. Webová aplikace, kterou společnými silami vytvořili, se stala základním nástrojem všech následných kontrastivně frazeologických výzkumných prací uskutečněných v rámci projektu CREAMY.

Aplikace CREAMY je koncipována jako soubor několika podsystémů. Podsystém GUI (*Graphical User Interface*) obsahuje základní data, která mohou být doplňována, čtena, upravována a mazána prostřednictvím dalších tří podsystémů

¹ Popisu frazeologické databáze CREAMY se věnujeme níže.

² Přehled výzkumů viz podkapitola 1.3.

(*TextManagement*, *LanguageManagement* a *AnnotationManagement*), jež dohromady tvoří komplexní podsystém *DomainManagement*.³ Uživatelské rozhraní aplikace je velmi jednoduché, tak aby s databází mohli pracovat i průměrní uživatelé bez nadstandardního vzdělání v oblasti informatiky. Přístup do webové aplikace CREAMY je povolen všem uživatelům, kteří se zaregistrují a jejichž registraci potvrdí vedoucí výzkumu. Po přihlášení se uživateli v levé části zobrazí menu o třech položkách: *Analisi Testi* (Analýza textů)⁴, *Gestione Testi* (Správa textů) a *Impostazioni* (Nastavení).⁵

1.1.1 Gestione testi (Správa textů)

V sekci *Gestione Testi* jsou na výběr další dvě možnosti, a to *Testi* (Texty) a *Polirematiche* (Víceslovné lexikální jednotky). Po otevření sekce *Testi* se zobrazí všechny původní texty, u nichž byly víceslovné lexémy popsány. Tyto texty se nazývají *Testi principali di partenza* (Výchozí texty) a jak upozorňuje Koesters Gensini, nemusí se vždy jednat o texty v originále.⁶ Výchozím textem může být i překlad, což umožňuje frazeologickou analýzu v opačném směru (vychází se z překladu a následně se hledají ekvivalenty v originále). Každému výchozímu textu náleží vlastní stránka obsahující základní informace o něm. Kromě čísla textu, které automaticky vygeneruje systém, je na stránce uveden název textu, jazyk, jméno autora, vydavatel, rok prvního vydání, rok vydání použitého pro analýzu, počet stránek a ISBN použitého vydání. Na stejné stránce jsou kromě toho obsaženy informace o slovníku či slovnících, které byly při analýze použity. Po kliknutí na tlačítko „+“ v levé části se zobrazí seznam všech překladů daného textu, které prošly frazeologickou analýzou. Také překlady jsou opatřeny automaticky přiděleným číslem a základními informacemi. Uvedené kategorie jsou stejné jako u výchozích textů s tím rozdílem, že místo jména autora je uvedeno jméno překladatele, a informací navíc je potom jazyk, ze kterého byl text přeložen.

³ Detailní popis inforatické infrastruktury viz Koesters Gensini, Sabine E. a Berardini, A. *Si dice in molti modi*, 2020, s. 56 – 66.

⁴ Jazykem uživatelského rozhraní aplikace CREAMY je italština, pro úplnost této práce a lepší pochopení uvádíme vlastní český překlad.

⁵ Sekce *Impostazioni* je přístupná výhradně správcům aplikace.

⁶ Koesters Gensini, S. a Berardini, A., cit. d., s. 48.

Sekce *Polirematiche* umožňuje vkládat a upravovat popis frazeologických jednotek. Uživatel si z nabídky vybere výchozí text, příslušný překlad a slovník, který bude pro analýzu využívat. Poté se mu zobrazí seznam všech víceslovných lexikálních jednotek („*polirematiche*“), které byly identifikovány ve výchozím textu a popsány na základě několika kritérií, jimž se věnujeme níže. U každé frazeologické jednotky je dostupné jméno autora, který ji do systému zadal („*utente creazione*“), a také jméno uživatele, který ji jako poslední upravil („*utente aggiornamento*“).

Obrázek č. 1 je snímkem obrazovky sekce *Gestione testi* po výběru textu *Il sentiero dei nidi di ragno* a českého překladu *Cestička pavoučích hnízd*⁷.

id	Polirematica	Pagina	Cotesto	Senso Testuale	Tipo Equivalenza	Tipo Polirematica	Tipo Significato	Composizione Strutturale	Marca Variazionale	Valore d'uso	Campo Semantico	Le
Sad71cd0b4d522.33834	da uomo	3	Ma già Pin è in mezzo al carrugio, con le mani nelle tasche della giacca troppo da uomo per lui,	per uomini	/	altro / altro	non usare più; Non figurato /	espressione con preposizione / espressione con preposizione	Standard / Standard	Neutro / Neutro	altro / altro	uo

Obr. 1: Uživatelské rozhraní webové aplikace CREAMY

Popis víceslovných lexikálních jednotek ve výchozím jazyce

Každá víceslovná lexikální jednotka zanesená do systému je popsána na základě několika lingvistických parametrů. V současné době se v případě výchozího jazyka jedná o 17 kritérií, v případě jazyka překladového o 18 (kritériem navíc je *Tipo equivalenza*, tedy míra shody, jinak jsou parametry stejné jako u jazyka výchozího). Zde nabízíme přehled těchto kritérií (uvádíme italský název kategorie doplněný o krátký popis). Podrobnému popisu jednotlivých parametrů se věnujeme níže.

⁷ Ve výzkumu se pracuje s těmito vydáními: Calvino, Italo. *Il sentiero dei nidi di ragno*, Milano: Mondadori, 2017 (pův. vyd. 1947), ISBN: 978-88-04-66803-9 a Calvino, Italo. *Cestička pavoučích hnízd*, přel. Libor Piruchta, Praha: Mladá fronta, 1959 (ISBN není).

1. *Polirematica* - lemmatizovaná forma víceslovné lexikální jednotky
2. *Pagina* - číslo stránky, na které se tato jednotka v daném vydání výchozího textu nachází (každý výskyt se do systému zanáší zvlášť)
3. *Contesto* - kontext, ve kterém se vyskytuje (tj. krátký úryvek textu, obvykle věta, v níž je lexikální jednotka užitá)
4. *Senso testuale* – konkrétní význam jednotky v daném kontextu (jedná se o parafrázi dané lexikální jednotky)
5. *Tipo di polirematica* – typ víceslovné lexikální jednotky (na základě vztahu celkového významu jednotky a jednotlivých významů jejích částí)
6. *Tipo di significato* – druh významu víceslovné jednotky v daném užití (tedy zda se jedná o doslovný, nebo přenesený význam)
7. *Composizione strutturale* – syntaktický vztah mezi jednotlivými konstituenty víceslovné jednotky
8. *Marca variazionale* – zařazení k variantě jazyka na základě socio-lingvistických kritérií a stylové příznakovosti
9. *Valore d'uso* – konotace, kterou má víceslovná jednotka v daném kontextu
10. *Campo semantico* – sémantické pole, do něž jednotka spadá
11. *Lemmi* – lemmatizované tvary jednotlivých složek víceslovné lexikální jednotky
12. *Definizione dizionario* – definice uvedená v užívaném slovníku
13. *Uso dizionario* – stylové charakteristiky uvedené v daném slovníku
14. *Accezione dizionario (se presente)* – význam uvedený v daném slovníku (týká se jednotlivých významů polysémních slov)
15. *Entrara dizionario (se diversa)* – lemma, pod nímž je definice víceslovné jednotky ve slovníku uvedena (pole se vyplňuje pouze v případě, že se toto lemma neshoduje s jedním z lemmat uvedených v poli *Lemmi*)
16. *Categoria lessicale* – příslušnost ke slovnímu druhu
17. *Note* – případná poznámka autora

Popis ekvivalentů víceslovných lexikálních jednotek v překladech

Stejně jako v případě víceslovných lexikálních jednotek ve výchozím jazyce se i jejich ekvivalenty v překladu popisují na základě několika kritérií. Jak již bylo řečeno, tato kritéria jsou shodná pro oba jazyky, přičemž u analýzy překladu je přidáno kritérium *Tipo di equivalenza*, které vyjadřuje míru formální a sémantické shody jednotek v daných jazycích.

Je zřejmé, že víceslovné lexikální jednotky v jednom jazyce nemusí vždy odpovídat víceslovná jednotka v jazyce druhém. Někdy je její ekvivalent jednoslovný a v některých případech (například je-li překlad hodně volný) může ekvivalent v přeloženém textu chybět úplně. Aplikace CREAMY nicméně po uživateli vyžaduje vyplnění povinných polí, kterými jsou pole *Traducente* a *Pagina*. V případě, že ekvivalent v překladu chybí, vyplní uživatel do pole *Traducente* „non presente“ (nepřítomná), uvede číslo stránky, na níž se nachází daný úsek textu, a v sekci *Tipo polirematica* vybere buď možnost *non tradotto* (nepřeloženo), nebo *traduzione troppo libera per trovare equivalente polirematica* (příliš volný překlad). Kritérium *Tipo polirematica* sice nepatří k povinným polím, nicméně je zvykem ho i přesto vyplnit u každé hodnocené jednotky.

Při práci s aplikací CREAMY se uživatel setká se dvěma typy polí. Prvním typem jsou kolonky, do nichž uživatel sám vkládá vlastní text. Tak tomu je v případě polí *Polirematica*, *Pagina*, *Senso testuale*, *Contesto*, *Lemmi*, *Definizione dizionario*, *Accezione dizionario*, *Entrata dizionario* a *Note*. Druhým typem jsou pole, u nichž uživatel vybírá z nabídky, která se rozbalí po kliknutí. Do této skupiny spadají kritéria *Tipo Equivalenza*, *Tipo di polirematica*, *Tipo di significato*, *Composizione strutturale*, *Marca variazionale*, *Valore d'uso*, *Campo semantico*, *Uso dizionario* a *Categoria lessicale*. Zvláštním podtypem této druhé skupiny jsou kritéria, u nichž může uživatel vybrat více než jednu možnost. Patří sem pole *Marca variazionale*, *Valore d'uso* a *Campo semantico*. U těchto kritérií může uživatel z nabídky vybrat jednu možnost základní (*primario*) a neomezený počet možností sekundárních (*secondario*). Grafickou podobu formuláře pro analýzu překladových protějšků zobrazuje obrázek č. 2 na konci této podkapitoly.

Nyní se pokusíme popsat jednotlivá kritéria, na jejichž základě se hodnotí protějšky víceslovných lexikálních jednotek v překladu.⁸

Traducente, Pagina, Senso testuale

Tyto tři kategorie uživatel vyplňuje jako první. Do kolonky *Traducente* uvede (v našem případě český) ekvivalent víceslovné lexikální jednotky. Jedná se o jedno- či víceslovnou jazykovou jednotku, která se obvykle uvádí v lemmatizované podobě.

⁸ Konkrétní příklady analyzovaných hesel jsou uvedeny v podkapitole 4.1. Nejasnosti týkající se vymezení kritérií a jednotlivých možností z nabídky komentujeme v podkapitole 4.2.

V případě, že ekvivalent v překladu chybí, napíše uživatel do kolonky „*non presente*“. Do textového pole *Pagina* se uvádí číslo stránky, na které se ekvivalent nachází, a do pole *Senso testuale* synonymum či parafráze významu, který má hodnocená (česká) jednotka v daném kontextu. Parafráze významu se nicméně uvádí v italštině.

Tipo di polirematica

U této kategorie se určuje typ víceslovné lexikální jednotky, a to na základě vztahu celkového významu této jednotky a jednotlivých významů jejích částí. Na výběr má uživatel aplikace těchto 9 možností:

1. *espressione idiomatica* – idiom;
2. *collocazione* – kolokace;
3. *combinazione libera di parole* – volné spojení slov;
4. *proverbio, detto, aforisma* – přísloví, pořekadlo, aforismus;
5. *altro* – jiný typ;
6. *non-polirematica* – jednotka není víceslovná;
7. *non saprei* – nevím;
8. *non tradotto* – nepřeloženo;
9. *traduzione troppo libera per trovare equivalente polirematica* – příliš volný překlad.

Tipo di equivalenza

U tohoto kritéria musí uživatel rozhodnout, zda a do jaké míry se víceslovná jednotka ve výchozím jazyce a její ekvivalent v jazyce překladovém shodují po významové a formální stránce. Tato shoda může být:

1. *nessuna (né formale, né semantica)* – žádná shoda (formální ani významová);
2. *nessuna formalmente, scarsa semanticamente* – žádná shoda formální, slabá shoda významová;
3. *nessuna formalmente, simile semanticamente* – žádná shoda formální, významová podobnost;
4. *nessuna formalmente, totale semanticamente* – žádná shoda formální, absolutní shoda významová;
5. *scarsa formalmente e semanticamente* – slabá shoda (formální i významová);

6. *scarsa formalmente, assente semanticamente* – slabá shoda formální, žádná shoda významová;
7. *scarsa formalmente, simile semanticamente* – slabá shoda formální, významová podobnost;
8. *scarsa formalmente, totale semanticamente* – slabá shoda formální, absolutní shoda významová;
9. *simile formalmente e semanticamente* – formální i významová podobnost;
10. *simile formalmente, assente semanticamente* – formální podobnost, žádná shoda významová;
11. *simile formalmente, scarsa semanticamente* – formální podobnost, slabá shoda významová;
12. *simile formalmente, totale semanticamente* – formální podobnost, absolutní shoda významová;
13. *totale (formale e semantica)* – absolutní shoda (formální i významová);
14. *totale formalmente, assente semanticamente* – absolutní shoda formální, žádná shoda významová;
15. *totale formalmente, scarsa semanticamente* – absolutní shoda formální, slabá shoda významová;
16. *totale formalmente, simile semanticamente* – absolutní shoda formální, významová podobnost;
17. *non sono sicura/o* – nejsem si jistá / jistý.

Tipo di significato

V případě této kategorie se určuje, zda má daná jednotka doslovný, či přenesený význam. Uživatel zde vybírá z 5 možností, kterými jsou:

1. *figurato metaforico* – přenesený význam metaforický;
2. *figurato metonimico* – přenesený význam metonymický;
3. *figurato generico* – přenesený význam obecný;
4. *non figurato* – doslovný význam;
5. *non saprei* – nevím.

Composizione strutturale

U tohoto kritéria musí uživatel určit, zda je hodnocená jednotka jednoslovná, či víceslovná, a dále musí zhodnotit, jak tato jednotka vypadá po formální stránce. Na výběr jsou následující možnosti:

1. *binomio irreversibile* – binomiál s neměnným slovosledem;
2. *co-occorrenza di lessemi* – kookurence (souvýskyt);
3. *costruzione a verbo supporto* – konstrukce s kategoriálním slovesem;
4. *espressione con preposizione* – konstrukce obsahující předložku;
5. *monorematico* – jednoslovná jednotka;
6. *monorematico: composto* – jednoslovná jednotka – složenina;
7. *monorematico: locuzione avverbiale univervata* – jednoslovná jednotka – příslovečná spřežka⁹;
8. *verbo riflessivo* – zvrtné sloveso;
9. *verbo sintagmatico idiomatico* – syntagmatické sloveso idiomatické¹⁰;
10. *verbo sintagmatico trasparente* – syntagmatické sloveso transparentní;
11. *altro* – jiné;
12. *non saprei* – nevím.

Marca variazionale

V tomto případě se daná jazyková jednotka hodnotí ze sociolingvistického hlediska, přiřazuje se tedy k různým varietám jazyka. Jak již bylo řečeno, u tohoto kritéria může uživatel vybrat jednu primární možnost a následně doplnit neomezený počet možností sekundárních. Na výběr má z 19 kategorií, které označují, zda je dané pojmenování:

1. *arcaico* – archaické;
2. *burocratico* – byrokratické;
3. *colloquiale* – hovorové;
4. *dialettale* – dialektální;
5. *formale* – formální;
6. *gergale* – žargon;
7. *idiolettale* – idiolektální;

⁹ Tato podkategorie byla přidána pouze pro češtinu.

¹⁰ Pojem syntagmatické sloveso komentujeme v oddíle 3.1.1.

8. *informale trascurato* – neformální nekultivované;
9. *non marcato* – bezpříznakové;
10. *obsoleto* – zastaralé;
11. *parlato* – mluvené;
12. *popolare* – lidové;
13. *popolare regionale* – lidové regionální;
14. *regionale* – regionální;
15. *standard* – spisovné;
16. *substandard* – nespisovné;
17. *tecnico-specialistico* – termín.

Valore d'uso

U této kategorie se určuje, jakou konotaci s sebou nese daná jazyková jednotka, jinými slovy jaký je její význam z pragmatického hlediska. Stejně jako u kategorie předchozí je i zde možné vybrat jednu primární a několik sekundárních možností. V nabídce je následujících 11 možností pro hodnocení významu:

1. *affettivo* – afektivní;
2. *dispregiativo* – hanlivý;
3. *interiettivo* – s významem citoslovce;
4. *iperbolico* – hyperbolický;
5. *ironico* – ironický;
6. *lusinghiero* – lichotivý;
7. *neutro* – neutrální;
8. *peggiorativo* – pejorativní;
9. *sarcastico* – sarkastický;
10. *scherzoso* – žertovný;
11. *non saprei* – nevím.

Campo semantico

U tohoto kritéria se vybírá sémantické pole, do něž hodnocená jazyková jednotka spadá. Jedná se o kategorii s nejširší nabídkou možností, přičemž je opět možné uvést jednu možnost základní a libovolný počet sekundárních. Výběr možností je následující:

1. *abbigliamento* – oblečení;

2. *adolescenza* – dospívání;
3. *agricoltura* – zemědělství;
4. *alimentazione* – strava;
5. *animali / relazioni con animali* – zvířata a vztahy s nimi;
6. *aspetto fisico* – vzhled;
7. *attività umana* – lidská činnost;
8. *azione del corpo* – pohyb těla;
9. *carattere (umano)* – (lidská) povaha;
10. *cinque sensi: gusto* – pět smyslů: chuť;
11. *cinque sensi: odorato* – pět smyslů: čich;
12. *cinque sensi: tatto* – pět smyslů: hmat;
13. *cinque sensi: udito* – pět smyslů: sluch;
14. *cinque sensi: vista* – pět smyslů: zrak;
15. *cognizione* – znalosti, poznání;
16. *comportamento (umano)* – (lidské) chování;
17. *comunicazione* – komunikace;
18. *condizioni climatiche* – klimatické podmínky;
19. *corpi celesti* – nebeská tělesa;
20. *famiglia-parentela* – rodina a příbuzenské vztahy;
21. *fantasia* – fantazie;
22. *guerra* – válka;
23. *infanzia* – dětství;
24. *malattia* – nemoc;
25. *modalità d'azione* – způsob děje;
26. *mondo professionale* – profese a svět práce;
27. *mondo vegetale* – rostlinný svět;
28. *morte* – smrt;
29. *movimento-spostamento* – pohyb a změna místa;
30. *musica* – hudba;
31. *natura* – příroda;
32. *negatività / peggioramento* – negativita a zhoršení;
33. *pericolo* – nebezpečí;
34. *politica / mondo politico* – politika;
35. *positività / miglioramento* – pozitivita a zlepšení;

36. *quattro elementi: acqua* – čtyři živly: voda;
37. *quattro elementi: aria* – čtyři živly: vzduch;
38. *quattro elementi: fuoco* – čtyři živly: oheň;
39. *quattro elementi: terra* – čtyři živly: země;
40. *relazione causale* – kauzální vztah;
41. *relazione spaziale* – prostorový vztah;
42. *relazione temporale* – časový vztah;
43. *relazioni sociali* – sociální vztahy;
44. *religione* – náboženství;
45. *riflessività* – reflexivita;
46. *sentimenti-emozioni* – pocity a emoce;
47. *tempo libero* – volný čas;
48. *vecchiaia* – stáří;
49. *vita privata* – osobní život.

Contesto

Do pole *Contesto* se zapisuje kontext, v němž je daná jazyková jednotka užitá. Obvykle se uvádí úsek textu odpovídající jedné větě, případně jednomu souvětí. Kolonku *Contesto* vyplňujeme i v případě, že v překladu ekvivalent italské víceslovné lexikální jednotky chybí (tedy v případě, že jsme v poli *Traducete* uvedli „*non presente*“).

Lemmi

Do pole *Lemmi* se uvádí lemmatizovaný tvar hodnocené jazykové jednotky, případně lemmatizované tvary všech jejích jednotlivých složek, jedná-li se o lexikální jednotku víceslovnou. Mezi lemmata se neuvádějí předložky.

Definizione dizionario, Entrata dizionario (se diversa)

Kolonka *Definizione dizionario* slouží k zápisu slovníkové definice dané lexikální jednotky. Pro popis českých ekvivalentů jsme používali *Slovník spisovného jazyka českého on-line*. Pole *Entrata dizionario (se diversa)* se vyplňuje pouze v případě, že definice uvedená v poli *Definizione dizionario* byla ve slovníku k nalezení pod jiným heslem než pod hesly uvedenými v poli *Lemmi*.

Categoria lessicale

Kolona *Categoria lessicale* se týká slovnědruhové příslušnosti hodnoceného překladového protějšku. V případě jednoslovných jednotek se z nabídky vybírají tradiční slovní druhy. Pokud je hodnocená jazyková jednotka víceslovná, řadí se pod některý z výrazů¹¹. Větné konstrukce se pak označují jako „*formule*“. Konkrétně je v nabídce těchto 15 možností:

1. *aggettivo* – přídavné jméno;
2. *avverbio* – příslovce;
3. *congiunzione* – spojka;
4. *formula* – formule¹²;
5. *locuzione aggettivale* – adjektivní výrazy;
6. *locuzione avverbiale* – příslovečné výrazy;
7. *locuzione congiuntiva* – spojkové výrazy;
8. *locuzione formula*¹³;
9. *locuzione preposizionale* – předložkové výrazy;
10. *locuzione pronominale* – zájmenné výrazy;
11. *locuzione sostantivale* – jmenné výrazy;
12. *locuzione verbale* – slovesné výrazy;
13. *pronome* – zájmeno;
14. *sostantivo* – podstatné jméno;
15. *verbo* – sloveso.

1.1.2 Analisi testi (Analýza textů)

Tato část webové aplikace CREAMY umožňuje vyhledávat v databázi konkrétní hesla a nabízí statistické údaje týkající se jednotlivých textů a víceslovných lexikálních jednotek v nich obsažených, a je tedy základním nástrojem kvantitativní analýzy. Uživatel má možnost vyhledávat v celé databázi jak víceslovné lexikální jednotky z výchozích textů (*Ricerca per polirematica*), tak jejich překladové protějšky (*Ricerca per traducete*). Sekce *Ricerca per proprietà* pak umožňuje podrobné

¹¹ Adjektivní, příslovečné, spojkové aj. výrazy označují víceslovné kombinace, které jsou ekvivalentní některému ze slovních druhů.

¹² Pod označení *formula* obvykle řadíme výrazy větné.

¹³ Není zcela jasné, co autoři databáze míní označením *locuzione formula*. My jsme proto při zpracovávání hesel tuto možnost nepoužili ani v jednom případě.

vyhledávání víceslovných jednotek v jednotlivých textech podle náležitostí popsaných výše (*Tipo polirematica*, *Tipo equivalenza*, *Composizione strutturale* atd.). Statistické údaje o počtech víceslovných lexikálních jednotek v různých textech pak nabízejí sekce *Statistiche occorrenza*, *Statistiche per proprietà* a *Statistiche testo*.

Originale:	<p>Polirematica: ad un tratto</p> <p>Senso Testuale: improvvisamente</p> <p>Cotesto: leprotti tutti gambe e orecchie che ad un tratto sbucano sul sentiero</p> <p>Pagina: 88</p>
Traducente *	<input type="text"/>
Pagina *	<input type="text"/>
Senso Testuale	<input type="text"/>
	Parafraasi
Tipo Equivalenza	<input type="text" value="Seleziona..."/> ▼
Tipo Polirematica	<input type="text" value="Seleziona..."/> ▼
Tipo Significato	<input type="text" value="Seleziona..."/> ▼
Composizione Strutturale	<input type="text" value="Seleziona..."/> ▼
Marca Variazionale	<input type="text" value="Seleziona..."/> ▼
	Principale
Marca Variazionale	<input type="text"/>
	Secondario
Valore d'uso	<input type="text" value="Seleziona..."/> ▼
	Principale
Valore d'uso	<input type="text"/>
	Secondario
Campo semantico	<input type="text" value="Seleziona..."/> ▼
	Principale
Campo semantico	<input type="text"/>
	Secondario
Cotesto	<input type="text"/>
Lemmi	<input type="text"/>
Definizione Dizionario	<input type="text"/>
Uso Dizionario	<input type="text" value="Seleziona..."/> ▼
Categoria lessicale	<input type="text" value="Seleziona..."/> ▼
Accezione dizionario	<input type="text"/>
Entrata Dizionario	<input type="text"/>
	Se diversa
Note	<input type="text"/>

Salva
Annulla

Obr. 2: Formulář pro popis překladových protějšků v aplikaci CREAMY

1.2 Italo Calvino a jeho role v projektu CREAMY (Fondo Italo Calvino)

Italo Calvino je jedním z nejvýznamnějších italských spisovatelů 20. století. Narodil se roku 1923, v mládí bojoval jako partyzán proti Němcům a po válce pracoval v turínském nakladatelství Einaudi. Zpočátku se hlásil k neorealismu, ale už ve své prvotině *Il sentiero dei nidi di ragno (Cestička pavoučích hnízd)* z roku 1947 velmi originálně propojil realistický pohled s pohádkovými a fantastickými prvky, když příběh vyličil z perspektivy malého chlapce. Také románová trilogie *Il visconte dimezzato (Rozpůlený vikomt)*, *Il barone rampante (Baron na stromě)* a *Il cavaliere inesistente (Neexistující rytíř)* z 50. let, která později vyšla v jednom svazku pod názvem *I nostri antenati (Naši předkové)*, je napsána ve fantasticko-historické rovině. Linie fantastična je spolu s podněty strukturalismu a sémiotiky patrná i v pozdější Calvinově tvorbě, především pak v experimentálních románech *Le città invisibili (Neviditelná města)* a *Se una notte d'inverno un viaggiatore (Když jedné zimní noci cestující)* ze 70. let či v románu *Palomar* z roku 1983. Calvino zemřel roku 1985 a zanechal po sobě nedokončenou sbírku povídek *Sotto il sole giaguaro (Pod jaguářím sluncem)* a rovněž nedokončený soubor připravených přednášek o literatuře, které měl přednášet na Harvardově univerzitě a jež vyšly posmrtně pod názvem *Lezioni americane (Americké přednášky)*.¹⁴

Italo Calvino během svého života napsal bezmála tři desítky děl. Jeho prozaická tvorba byla přeložena do 56 jazyků a vydána v 66 zemích světa.¹⁵ Calvino sbíral překladová vydání svých děl a v této činnosti pokračovala po jeho smrti i jeho žena, která sbírku roku 2015 darovala oddělení Laboratorio Calvino při římské univerzitě La Sapienza.¹⁶ Tento soubor, který nese název *Fondo Italo Calvino* a obsahuje více než 1200 svazků ve 46 jazycích světa, byl impulzem pro zahájení lexikálně-frazeologického výzkumu a vytvoření aplikace CREAMY.¹⁷ Dílo Itala Calvina bylo vybráno jako výchozí zdroj textů nejen z důvodu dostupnosti fondu, ale také proto, že Calvino je bezesporu zásadním představitelem italské moderní

¹⁴ Pelán, Jiří, et al. *Slovník italských spisovatelů*. Praha: Libri, 2004, s. 215-217.

¹⁵ *Laboratorio Calvino* [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: <https://web.uniroma1.it/lcm/laboratorio-calvino>

¹⁶ Donato, Illaria. *Progetto CREAMY: analisi fraseologica nella traduzione spagnola de Il sentiero dei nidi di ragno di Italo Calvino*. Calabria, 2020. Diplomová práce. Università della Calabria, s. 35.

¹⁷ Koesters Gensini, S. a Berardini, A., cit. d., s. 2.

literatury.¹⁸ Calvinův jazyk navíc sehrál stěžejní roli ve vývoji současné literární italštiny.¹⁹

Ačkoliv originální texty Itala Calvina stále tvoří jádro databáze CREAMY, mezi výchozí texty byly postupně zařazeny i některé překlady tak, aby byl umožněn tzv. obousměrný výzkum (*analisi bidirezionale*), jehož cílem je zanalyzovat frazeologické jednotky v překladovém textu nezávisle na originále a následně je porovnat s jejich protějšky v původním italském textu.²⁰ Kromě toho byl rejstřík výchozích textů obohacen o text italské autorky Eleny Ferrante²¹ a tvůrci aplikace nevyklučují ani zařazení dalších autorů. Podle slov Sabine E. Koesters Gensini je totiž aplikace CREAMY koncipována jako neustále se vyvíjející nástroj otevřený nejružnějším inovacím.²²

1.3 Výzkumy provedené v rámci projektu CREAMY a jejich výstupy

Jak již bylo zmíněno, na počátku výzkumné činnosti spjaté s aplikací CREAMY stály dva projekty financované římskou univerzitou La Sapienza: projekt *Comparing Idiomatic Language Use: Italo Calvino's Phraseology in Romance, Germanic and Slavic languages*, zahájený roku 2016 pod registračním číslem PII16154C3556690, a na něj navazující projekt *La fraseologia nelle traduzioni di Italo Calvino: verso la costruzione di reti di fraseologismi mediante lo strumento CREAMY*, zahájený roku 2018 pod registračním číslem RM11816433763013. Výsledky těchto výzkumů shrnuli Sabine E. Koesters Gensini s Paolem Bottonim v kapitole *CREAMY (Italo Calvino REpository for Analysis of Multilingual phraseology): Presentazione di una ricerca nell'ambito della fraseologia contrastiva*,

¹⁸ Koesters Gensini, Sabine E.; Bottoni, Paolo Gaspare. CREAMY (Italo Calvino REpository for Analysis of Multilingual phraseology). Presentazione di una ricerca nell'ambito della fraseologia contrastiva. In: *Lessicalizzazioni complesse*, 2020, s. 191.

¹⁹ Srov. Mengaldo, Pier Vincenzo, „La lingua dello scrittore“, in Giovanni Falaschi (ed.), *Italo Calvino. Atti del convegno internazionale*, Milano: Garzanti, 1988, s. 203–224 a Mengaldo, P. V., „Aspetti della Lingua di Calvino“, in též, *La Tradizione del Novecento*, Terza serie, Torino: Einaudi, 1991, s. 227–292.

²⁰ Koesters Gensini, S. a Berardini, A., cit. d., s. 6.

²¹ Jde o současnou autorku (podle některých teorií dokonce o autora), jejíž identita je čtenářům neznámá, což vzbuzuje mj. zájem investigativních lingvistů.

²² Koesters Gensini, S. a Berardini, A., cit. d., s. 5.

zařazené do publikace *Lessicalizzazioni “complesse”. Ricerche e teoresi*.²³ Kromě popisu dosavadního stavu bádání autoři navrhli také další směry, kterými by se mohly ubírat výzkumy budoucí.

Si dice in molti modi. Fraseologia e Traduzioni nel Visconte dimezzato di Italo Calvino

Nejvýznamnějším výstupem výzkumné činnosti spjaté s projektem CREAMY je obsáhlá, do čtyř částí členěná publikace *Si dice in molti modi. Fraseologia e Traduzioni nel Visconte dimezzato di Italo Calvino*²⁴ z roku 2020. Její první část je věnována popisu teoretických i praktických východisek spojených s výzkumem frazeologických jednotek v Calvinových textech. Vedle krátkého shrnutí současného stavu bádání v oblasti frazeologie zde najdeme detailní popis webové aplikace CREAMY, který svým způsobem slouží i jako návod k jejímu používání.

Druhá část knihy je zaměřena na Calvinův román *Il visconte dimezzato* (česky *Rozpůlený vikomt*), a to zejména na jeho jazykovou dimenzi. V této části autoři představují vyčerpávající výčet překladů daného románu, ale pojednávají mj. také o mezinárodním úspěchu Calvinova díla či o Calvinově vztahu k překladu. Poslední kapitola této části se věnuje popisu první fáze výzkumu, tedy tomu, jakým způsobem byly do databáze zanášeny a dále analyzovány víceslovné lexikální jednotky z výchozího italského textu *Il visconte dimezzato*. Michela Piattelli, autorka této kapitoly, popisuje jednotlivá kritéria, podle nichž byly víceslovné jednotky hodnoceny, a nabízí také kvantitativní analýzu, která následně poslouží jako výchozí zdroj dat pro kontrastivní analýzu.

Ve třetí části publikace jsou představeny výsledky kontrastivní analýzy – 790 víceslovných lexikálních jednotek z výchozího textu je tu srovnáváno s jejich překladovými protějšky ve 12 různých jazycích²⁵. Patnáctá kapitola je věnována překladovým protějškům v češtině. Zora Obstová zde nejprve stručně pojednává

²³ Valenti, Iride (ed.). *Lessicalizzazioni “complesse”. Ricerche e teoresi / Lexicalizaciones “complejas”. Investigacion y teorias / Lexicalisations “complexes”. Recherches et théorisations*. Roma, Aracne: 2020.

²⁴ KOESTERS GENSINI, Sabine E. a BERARDINI, Andrea. *Si dice in molti modi. Fraseologia e Traduzioni nel Visconte dimezzato di Italo Calvino*. Roma, Sapienza Università Editrice, 2020.

²⁵ Jedná se konkrétně o angličtinu, češtinu, francouzštinu, holandštinu, japonštinu, litevštinu, makedonštinu, němčinu, rumunštinu, ruštinu, španělštinu a švédštinu.

o českém jazyce (o jeho původu, vývoji, varietách a lexiku), dále upozorňuje na některé rozdíly mezi českou a italskou frazeologickou tradicí a následně představuje výsledky kvantitativní analýzy – italské víceslovné lexémy porovnává s jejich protějšky v českém překladu Zdeňka Digrina, jehož *Rozpůlený vikomt*, vydaný spolu s dalšími dvěma romány²⁶ pod názvem *Naši předkové* (1970), je jediným českým překladem Calvinova *Il visconte dimezzato*.

Čtvrtá část svazku je věnována experimentální fázi výzkumu, tzv. obousměrné analýze (*analisi bidirezionale*). Na rozdíl od běžného postupu jsou v rámci tohoto výzkumu nejprve analyzovány všechny víceslovné lexikální jednotky v překladových textech a teprve následně jsou srovnávány s italskými protějšky. Jde tedy v zásadě o opačný postup, než který je při práci s aplikací CREAMY běžně užíván. Výsledky obousměrné analýzy jsou popsány pro čtyři jazyky, a to pro francouzštinu, němčinu, ruštinu a holandštinu.

²⁶ *Baron na stromě* (v originále *Il barone rampante*), *Neexistující rytíř* (*Il cavaliere inesistente*).

2 Základní charakteristiky zkoumaných jazyků

Vzhledem ke kontrastivnímu charakteru této práce považujeme za vhodné představit základní typologické charakteristiky italštiny a češtiny tak, aby bylo zřejmé, co mají oba tyto jazyky společného a v čem se naopak liší. Tématem této práce jsou víceslovné lexikální jednotky a jejich překladové protějšky, a proto se zaměříme především na morfosyntax, slovtvorbu a složení lexikonu v obou jazycích.

2.1 Italština

Italština je románský jazyk, který spadá do rodiny indoevropských jazyků a který se, stejně jako další románské jazyky, vyvinul z lidové latiny. Italština je úředním jazykem v Itálii, v San Marinu a ve švýcarských kantonech Ticino a Grigioni. Dále se italština (vedle latiny) používá k běžné komunikaci ve Vatikánu. Menší italofonní zóny se nacházejí ve Slovinsku a v Chorvatsku a díky komunitám italských emigrantů se italsky mluví prakticky po celém světě.²⁷

2.1.1 Typologické charakteristiky

Morfosyntax

Italština vykazuje řadu rysů flexivního jazyka, jejichž původ můžeme najít z velké části v latině.²⁸ Italské morfémy mají často kumulativní charakter, tedy vyjadřují více než jednu gramatickou kategorii (např. koncovka ve slově *parl-o* značí 1. osobu singuláru indikativu přezenta). Italské gramatiky zpravidla rozlišují devět slovních druhů, kterými jsou podstatná a přídavná jména, zájmena, slovesa, příslovce, předložky, spojky, citoslovce a, na rozdíl od češtiny, členy.²⁹ Italština má tři slovesné flexivní třídy. Gramatické kategorie italských sloves jsou osoba, číslo, čas, slovesný způsob a rod. Na rozdíl od češtiny není v italštině gramatikalizována kategorie vidu. Vid (aspekt) je jakožto opozice perfektivnosti a imperfektivnosti v italštině funkčně platný pouze v minulém čase, zatímco v češtině tato kategorie prostupuje takřka celým slovesným systémem. Odlišné jsou i prostředky, jimiž je aspekt v italštině

²⁷ Marazzini, Claudio. *La lingua italiana: Storia, testi, strumenti*. Bologna: Il Mulino, 2015, s. 17-19.

²⁸ D'Achille, Paolo. *L'italiano contemporaneo*. Bologna: Il Mulino, 2010, s. 119.

²⁹ Hamplová, Sylva. *Mluvnice italštiny: Grammatica italiana*. Praha: LEDA, 2004, s. 42.

a češtině vyjadřován.³⁰ Stejně jako v češtině je možné i v případě italských sloves určit povahu slovesného děje (*Aktionsart*).³¹ Italština disponuje komplexním systémem slovesných časů a rozlišuje čas přítomný (*presente*), pět časů pro vyjádření minulosti (*passato prossimo, passato remoto, imperfetto, trapassato prossimo, trapassato remoto*) a dva časy pro vyjádření budoucnosti (*futuro semplice, futuro anteriore*). Jmennými gramatickými kategoriemi jsou v italštině rod (mužský a ženský) a číslo (singulár a plurál). Pozůstatky latinského pádového systému jsou v dnešní italštině patrné už pouze u zájmen (opozice podmětová vs. předmětová zájmena). Chybějící deklinaci kompenzuje italština předložkami (1) a slovosledem (2).³² Kromě flexivních rysů vykazuje italský jazyk také některé charakteristiky izolační (spadají sem např. složené slovesné tvary nebo vyjádření pádových vztahů pomocí předložek).

(1) *Do il libro a Marco. – Dám tu knihu Markovi.*

(2) *Anna saluta Maria. – Anna zdraví Marii.*

Maria saluta Anna. – Maria zdraví Annu.

Ze syntaktického hlediska se dnešní italština řadí mezi jazyky SVO³³ (v bezpříznakové větě subjekt předchází verbum, které stojí před objektem) a mezi tzv. *pro-drop* jazyky (podmětové zájmeno může být vynecháno) (3). Slovosled italštiny je do určité míry volný a pořadí SVO nemusí být respektováno. Příznakový slovosled může být realizován např. dislokacemi či vytýkacími vazbami, v důsledku chybějící deklinace je však nutné dodržovat určitá pravidla, zejména opakování zájmen, tzv. *ripresa pronominale* (4).³⁴ Adjektivum v italštině obvykle předchází substantivum, s nímž se shoduje v rodě a čísle. V některých případech (např. u relačních adjektiv) je však povinná postnominální pozice. Většina kvalifikačních adjektiv může stát před i za substantivem, přičemž jejich postavení dodává výpovědi

³⁰ Čechová, Petra. Role aspektu v překladu italských pasivních konstrukcí. *Časopis pro moderní filologii*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2020, 102 (2), s. 219.

³¹ Srov. Hamplová, S., cit. d., s. 230.

³² Tamtéž, s. 84.

³³ Srov. Grandi, Nicola. Ordine degli elementi. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-07-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/ordine-degli-elementi_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/ordine-degli-elementi_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

³⁴ Srov. Hamplová, S., cit. d., s. 328-333.

rozdílné významové nuance. U některých adjektiv může jejich postavení kompletně měnit význam (5).³⁵

- (3) *(Io) parlo italiano. – (Já) mluvím italsky.*
- (4) *Il libro, **lo** do a Marco. – Tu knihu dám Markovi.*
- (5) *numerosa famiglie – hodně rodin*
famiglie numerose – početné rodiny

Slovotvorba

Nejproduktivnějším slovotvorným procesem v italštině je derivace. Slova odvozená vznikají nejčastěji za využití prefixů (6) a sufixů (7), zřídka se v italštině setkáme i s infixy (8). Slovo může být odvozené jen jedním afixem, ale běžným jevem jsou slova zároveň prefigovaná i sufigovaná (9) či slova s více prefixy (10) nebo sufixy (11). Některá italská slova jsou produktem konverze (12).³⁶ Zvláštním typem derivace je tzv. alterace (*alterazione*), která spočívá v připojení modifikačních přípon ke slovnímu základu a jejímž výsledkem jsou slova expresivní s významem zdrobnělým, zveličelým, lichotivým, hanlivým apod. (13).³⁷

- (6) *sufficienza – **in**-sufficienza*
- (7) *cambiare – cambia-**mento***
- (8) *topo – top-**ol**-ino*
- (9) ***in**-cert-**ezza***
- (10) ***pre-ri**-scaldare*
- (11) *soci-**al**-izz-**abil**-ità*
- (12) *dovere (muška) – il dovere (povinnost)*
- (13) *ragazzo (chlapeček) – ragazz-**ino** (chlapeček)*
*libro (kniha) – libr-**one** (velká kniha)*
*vino (víno) – vin-**ello** (vínečko)*
*lavoro (práce) – lavor-**accio** (nepříjemná práce)*

³⁵ D'Achille, P., cit. d., s. 173.

³⁶ Srov. Iacobini, Claudio. Derivazione. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2010). [online]. [cit. 2021-07-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/derivazione_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/derivazione_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

³⁷ Hamplová, S., cit. d., s. 379.

Dalším slovotvorným procesem v italštině je kompozice. Italská kompozita se skládají ze dvou autonomních slov a vztah mezi těmito konstituenty obvykle není signalizován žádnými morfologickými prostředky. Italská kompozita se dají klasifikovat podle slovnědruhové příslušnosti jejich složek, přičemž existuje několik možných kombinací slovních druhů jako např. substantivum + substantivum (13), verbum + substantivum (14), verbum + adverbium (16) atd. Od struktury kompozit se odvíjí tvorba plurálu.³⁸

(14) *pesce + cane = pescecane*

(15) *aprire + scatole = apriscatole*

(16) *male + dire = maledire*

V současné italštině je stále častějším jevem tvoření nových pojmenování juxtapozicí, tedy pouhým postavením dvou slov za sebe, bez jakéhokoliv spojovacího výrazu (16). Obvykle se jedná o spojení dvou substantiv, případně o kombinaci adjektiva a substantiva.³⁹ Slovní zásoba italštiny je obohacována také přejímáním z jiných jazyků (viz níže).

(17) *studente lavoratore – pracující student, anno luce – světelný rok,*

problema chiave – klíčový problém, idea base – základní myšlenka

2.1.2 Jazykové variety a složení lexikonu

Slovní zásobu určitého jazyka tvoří souhrn všech jeho lexikálních jednotek, jejichž počet není v žádném jazyce přesně zjištělný a neustále se mění.⁴⁰ Marcello Sensini odhaduje, že v italštině existuje na 500 tisíc významů⁴¹, přičemž 10 až 20 tisíc z nich spadá do pasivní slovní zásoby průměrného mluvčího, který však aktivně užívá jen asi 2-3 tisíce z nich.⁴²

Italština je stejně jako jakýkoliv další živý jazyk velmi různorodým celkem, který má řadu variet. Podle některých je Itálie dokonce státem s největší jazykovou

³⁸ Iacobini, Claudio. *Composizione*. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2010). [online]. [cit. 2021-07-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/composizione_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/composizione_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

³⁹ Hamplová, S., cit. d., s. 394.

⁴⁰ Karlík, Petr, Marek Nekula, Zdenka Rusínová a Miroslav Grepl. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 92.

⁴¹ Sensini užívá pojem „*accezzione*“, který vysvětluje jako „*significato*“, tedy význam.

⁴² Sensini, Marcello. *Grammatica della lingua italiana*. Milano: Mondadori, 1997, s. 610.

diverzitou na území Evropy.⁴³ Obrovské množství italských dialektů souvisí s historickým vývojem na Apeninském poloostrově, který byl po dlouhá staletí rozdělen mezi menší správní celky. Italština byla dlouho především jazykem literatury a pro běžnou komunikaci lidé užívali právě dialekty, které své výsadní postavení neztratily ani po sjednocení Itálie v roce 1861.⁴⁴

Kromě dialektů se v italštině tradičně rozlišují tři jazykové variety: standardní italština (*italiano standard*, někdy *italiano comune*), regionální italština (*italiano regionale*) a italština lidová (*italiano popolare*), které se od sebe liší nejen na úrovni lexikální, ale i po stránce fonetické a morfosyntaktické. Standardní italština má sice své základy ve florentském dialektu, ale je jazykovým konstruktem, který stojí nad regionálními variantami italštiny. Je společným výrazovým prostředkem všech italských mluvčích a umožňuje tak komunikaci mezi obyvateli na celém území Itálie.⁴⁵

Regionální italština, nebo přesněji regionální italštiny, jsou v zásadě standardní italštinou doplněnou o regionální prvky. Jedná se tedy vlastně o skutečnou mluvenou italštinu (málokterý mluvčí používá standardní italštinu bez regionálních prvků, ta je spíše prostředkem užívaným v médiích). Na území Itálie lze rozlišit 5 hlavních regionálních variant italštiny, jejichž geografické vymezení se do velké míry shoduje s územním rozložením velkých skupin dialektů. Jde o regionální italštinu severní, toskánskou, centrální, jižní a regionální italštinu nejjižnějších oblastí Itálie.⁴⁶ Příkladem regionální diference lexika mohou být tzv. geosynonyma (*geosinonimi*), tedy různá regionální označení stejného pojmu.⁴⁷ Jeden konkrétní příklad je patrný z obrázku č. 3, který zobrazuje rozlišné způsoby vyjádření významu „chodit za školu“ v různých částech Itálie.

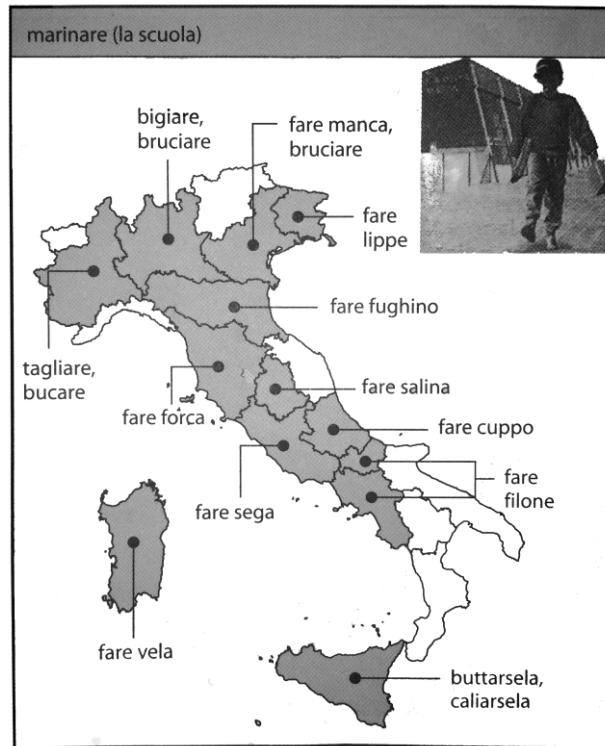
⁴³ Marazzini, C., cit. d., s. 24.

⁴⁴ Srov. Marazzini, C., cit. d., s. 24-25.

⁴⁵ Sensini, M., cit. d., s. 649-651.

⁴⁶ Tamtéž, s. 651-652.

⁴⁷ Marazzini, C., cit. d., s. 32.

Obr. 3: Regionální způsoby vyjádření významu „chodit za školu“

Zdroj: Marazzini, Claudio. *La lingua italiana: Storia, testi, strumenti*. Bologna: Il Mulino, 2015, s. 32.

Lidová italština stojí mezi regionální italštinou a dialekty. Je to mluvená varieta, kterou hovoří lidé, jejichž mateřským jazykem je dialekt a kterým se nedostalo dostatečného vzdělání, aby si osvojili standardní italštinu nebo nějakou její regionální variantu. Lidová italština zpravidla nerespektuje řadu gramatických pravidel a její mluvčí se k ní uchylují pouze ve specifických situacích, např. když potřebují, aby jim porozuměla osoba nemluvící jejich dialektem, nebo pokud nechtějí udělat špatný dojem.⁴⁸

Slovní zásoba italštiny je z velké části latinského původu, ale v průběhu staletí byla obohacována i o slova přejatá z cizích jazyků, např. z řečtiny, arabštiny, němčiny, španělštiny, francouzštiny a v posledních letech zejména z angličtiny. V rámci italského lexikonu můžeme rozlišit slovní zásobu vymezenou teritoriálně (dialektismy, regionální výrazy) a sociálně (profesní mluva, žargon). Ze stylistického hlediska rozlišujeme jazyk mluvený a psaný, přičemž slovní zásobu můžeme dělit také s ohledem na její příslušnost k různým funkčním stylům.⁴⁹

⁴⁸ Sensini, M., cit. d., s. 655.

⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 632-647.

2.2 Čeština

Stejně jako italština spadá i čeština do rodiny indoevropských jazyků, na rozdíl od italštiny je však jazykem slovanským. Nejblíže má čeština ke slovenštině, lužické srbštině a polštině a patří k československé větvi západoslovanských jazyků. Čeština je úředním jazykem České republiky, ale je také jazykem Čechů žijících v zahraničí.⁵⁰

2.2.1 Typologické charakteristiky

Morfosyntax

Čeština je flexivní jazyk s poměrně složitým systémem skloňování a časování. České koncovky obvykle vyjadřují více gramatických významů. Čeština má tři jmenné rody (u mužského rodu se rozlišují ještě životná a neživotná podstatná jména), sedm pádů a 2 čísla (singulár a plurál). Oproti některým jiným slovanským jazykům si nezachovala duál, ačkoliv jeho pozůstatky v češtině najdeme. Český slovesný systém disponuje jen třemi časy (přítomným, minulým a budoucím), které ale v kombinaci s videm (dokonavým a nedokonavým) a doplňujícími lexikálními prostředky stačí k vyjádření všech časových dimenzí, jež některé jiné jazyky (mj. italština) vyjadřují celou soustavou minulých časů.⁵¹

Ačkoliv u češtiny výrazně převažují vlastnosti typické pro flexivní jazyky, vykazuje také rysy typu izolačního (18), aglutinačního (19), introflexivního (20) a polysyntetického (21).⁵²

(18) *budu nosit (vs. ponesu)*

(19) *orám, vy-orám, ne-vy-orám*

(20) *přítel – přátel, střelím – střílím*

(21) *maloměsto, modrobílý*

Čeština je stejně jako italština SVO jazykem. Český slovosled je však velmi volný a závisí z velké míry na aktuálním členění větném. Stejně jako v italštině je

⁵⁰ Cvrček, Václav. *Mluvnice současné češtiny, 1: Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010, s. 27.

⁵¹ Čechová, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011, s. 19-22.

⁵² Skalička, Vladimír. Typ češtiny. In: Skalička, Vladimír, Čermák, František, ed. *Vladimír Skalička - souborné dílo: Díl druhý*. Praha: Karolinum, 2004, s. 479.

i v češtině možné z věty vypustit podmětové zájmeno. České adjektivum obvykle předchází řídicí substantivum, s nímž se shoduje v rodě, čísle a pádě.⁵³

Slovotvorba

Základním způsobem tvoření slov je v češtině derivace. Produktivní je prefixace (22), sufixace (23) i kombinace obou těchto postupů (24). Některá slova vznikají konverzí, tedy odvozováním bez zvláštní slovotvorné přípony, pouhou záměnou souboru koncovek (25). Časté je také odvozování sloves zvratných pomocí volných zvratných formantů *se* a *si* (26), tzv. reflexivizace.⁵⁴ Stejně jako v italštině je i v češtině časté odvozování zabarvených slov – deminutiv, meliorativ, augmentativ a pejorativ (27).⁵⁵ Velmi produktivní je v češtině přechylování, tedy odvozování ženských substantiv od základního mužského tvaru pomocí přípon (28). Výrazným rysem češtiny, kterým se liší od řady dalších jazyků, je pak přechylování ženských příjmení (29).⁵⁶

(22) *při-nést, pra-otec, ne-dobry*

(23) *venk-ov, pomal-oučku*

(24) *pod-zem-ní, ne-radost-ný*

(25) *dobry – dobro*

(26) *bavit – bavit se, hrát – hrát si*

(27) *květ – kvítek, kniha – knížka, chlap – chlapisko, baba – babizna*

(28) *ředitel – ředitelka, žák – žákyně, tygr – tygřice*

(29) *Mráz – Mrázová, Polák – Poláková*

Méně produktivním slovotvorným procesem než derivace je v češtině kompozice. Rozlišují se kompozita vlastní (30) a nevlastní (31). Komponenty vlastních kompozit se při skládání přizpůsobují (např. ohnutím koncovky či vložením spojovací hlásky) a při mechanickém rozdělení složeniny by netvořily samostatná česká slova. Pro složeniny nevlastní je charakteristická odlučitelnost složek, tedy schopnost obou složek fungovat jako samostatné slovo.⁵⁷ Složeninám jsou

⁵³ Čechová, M., cit. d., s. 22.

⁵⁴ Tamtéž, s. 96-98.

⁵⁵ Tamtéž, s. 116-117.

⁵⁶ Tamtéž, s. 20-21.

⁵⁷ Čermák, František. *Morfematika a slovotvorba češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 49.

blízké příslovečné spřežky, které vznikají spřežením synsémantického slova s autosémantikem (32).⁵⁸

(30) *listopad, lesopark, vodotisk, sebedůvěra*

(31) *obranyschopnost, chvályhodný*

(32) *nahoru, dohromady, vcelku, zpravidla*

Významným způsobem obohacování slovní zásoby je i tvoření víceslovných pojmenování (33).⁵⁹ Ta jsou pro svou jednoznačnost, přesnost a popisnost vhodná zejména pro odborný, publicistický či zpravodajský styl. Produktivita tvoření víceslovných pojmenování je v současné době vysoká.⁶⁰

(33) *zdravotní pojištění, katastrofický scénář, cenová hladina*

Zejména pro mluvenou češtinu je typická univerbizace – transformace víceslovného pojmenování v jednoslovné (34). Ačkoliv ve slovanských jazycích je univerbizace ojedinělým jevem, v češtině je velmi živá. Je omezena na substantiva, zpravidla se u ní zachovává rod a její smysl je úsporný. Výsledkem univerbizace jsou především substantiva označující nositele vlastnosti, činitelská jména, názvy nástrojů, jména míst aj.⁶¹

(34) *kulturák, dopravák, Václavák, parták*

2.2.2 Jazykové variety a složení lexikonu

Čeština je jazykem s velmi bohatou slovní zásobou. Nejrozsáhlejší český výkladový slovník (*Příruční slovník jazyka českého*, 1935-1957) obsahuje asi 250 tisíc heslových slov, ale je zřejmé, že slovní zásobu dnešní češtiny zdaleka nezachycuje kompletně. Odhaduje se, že individuální pasivní slovní zásoba u středoškolsky vzdělaného mluvčího obsahuje asi 40 tisíc slov, aktivní individuální slovník takového uživatele češtiny pak tvoří asi 5 až 10 tisíc slov.⁶²

Český jazyk je heterogenní systém, který v sobě zahrnuje řadu jazykových útvarů. Reprezentativní, oficiální a celonárodně uznávanou varietou českého jazyka je spisovná čeština. Tato podoba jazyka je určena k užívání ve školství, v médiích, v rámci státní správy či ve vědě. Ani spisovná čeština však není homogenní variantou

⁵⁸ Čechová, M., cit. d., s. 98.

⁵⁹ Víceslovným lexikálním jednotkám v češtině se podrobně věnujeme v podkapitole 3.2.

⁶⁰ Tamtéž, s. 82.

⁶¹ Čermák, F., *Morfematika a slovo tvorba češtiny*, cit. d., s. 194.

⁶² Karlík, P., Nekula M., Rusínová Z. a M. Grepl., cit. d., s. 92.

a může zahrnovat jak jazykové prostředky neutrální (35), kterých je většina, tak výrazy hovorové (36), knižní (37) či archaické (38). Zatímco spisovná čeština není příliš územně ani sociálně vymezena, nespisovná čeština (substandard) ano.⁶³

(35) *silnice, nádraží, mluvit, píšu*

(36) *základka, děkujou, líp*

(37) *hledět, tudíž, leč*

(38) *anžto, byl jsem spatřil*

Prostředky slovní zásoby, jejichž užívání je omezeno místně, nazýváme dialektismy (39), případně regionalismy (40), je-li jejich užívání typické pro celou oblast Čech či Moravy.⁶⁴ V porovnání s jinými jazyky (mj. s italštinou) však územní diference dnešní češtiny není silná. Kromě nářečí rozlišujeme v češtině ještě interdialekty, soubory zahrnující menší nářečí, jež už ztratila některé své odlišnosti.⁶⁵ Zvláštní vrstvu českého jazyka představuje obecná čeština, která byla původně útvarem interdialektickým, ale dnes je útvarem všeobecně užívaným v běžné mluvě především na území Čech. Obecná čeština spadá pod nespisovný jazyk, ale její prvky pronikají i do standardní češtiny, především pak do její mluvené podoby (41).⁶⁶

(39) *duchna, svrchnice, devětnice, poduška (peřina)*

(40) *dědina (vesnice), zavazet (překážet)*

(41) *holka, kluk, bramboračka*

Sociálně vymezená slovní zásoba zahrnuje profesní mluvu, slang a argot. Profesní mluva je soubor výrazových prostředků, který užívají skupiny zaměstnanců, např. lékaři (42), v pracovním procesu. Slang je charakteristický pro mluvčí náležející k určité zájmové skupině, příkladem může být slang vysokoškoláků (43). Argot je mluva společenské spodiny.⁶⁷

(42) *pacoš (pacient), chíra (chirurgie)*

(43) *cvika (odborná cvičení), zápich (zápočet), filda (filozofická fakulta)*

Český lexikon obsahuje také slova cizího původu. Vedle slov přejatých z latiny a řečtiny najdeme v české slovní zásobě především germanismy a výpůjčky

⁶³ Čechová, M., cit. d., s. 23.

⁶⁴ Karlík, P., Nekula M., Rusínová Z. a M. Grepl., cit. d., s. 93.

⁶⁵ Čechová, M., cit. d., s. 24.

⁶⁶ Karlík, P., Nekula M., Rusínová Z. a M. Grepl., cit. d., s. 93-94.

⁶⁷ Tamtéž, s. 94.

z jiných slovanských jazyků.⁶⁸ Součástí českého lexika je i řada výrazů přejatých z italštiny. Ty se týkají především oblasti hudby, architektury a gastronomie.⁶⁹ V současné době přejímá čeština, stejně jako ostatní evropské jazyky, především výrazy z angličtiny, a to zejména z ekonomické, technické a infromatické, ale také politické sféry.⁷⁰

⁶⁸ Tamtéž, s. 101.

⁶⁹ Srov. Radimský Jan. Italianismy v českém lexiku. In: Karlík, P. - Nekula, M. - Pleskalová, J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2016. [cit. 2021-04-25]. Dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/ITALIANISMY%20V%20%C4%8CESK%C3%89M%20LEXIKU>

⁷⁰ Čechová, M., cit. d., s. 21.

3 Víceslovné lexikální jednotky

V této kapitole se pokusíme vymezit pojem víceslovná lexikální jednotka. Zaměříme se na rozdíly v pojetí víceslovných lexikálních jednotek v italské a české lingvistické tradici i na terminologické odlišnosti v obou jazycích.

3.1 Víceslovné lexikální jednotky v italštině

3.1.1 Polirematiche

V italštině se pro označení víceslovných lexikálních jednotek tradičně užívá termín *parole polirematiche*, který bývá často zkracován jen na pojem *polirematiche* (v singuláru *polirematica*). Vedle tohoto termínu, který zavedl italský lingvista Tullio De Mauro, existují v italské literatuře ještě další označení téhož konceptu, jako např. *lessema complesso*, *parola complessa*, *parola sintagmatica* nebo *unità lessicale superiore*, pojem *polirematica* je však v současné době nejrozšířenější.⁷¹

Polirematica je lexikální jednotka tvořená více než jedním slovem, pro niž je charakteristická výjimečná formální i sémantická soudržnost a která může příslušet k různým slovním druhům.⁷² Jak ale upozorňuje mj. D'Achille, vymezení kategorie takových výrazů je poměrně problematické – obtížné je především stanovit hranice mezi *polirematiche*, frazémy a idiomy, kolokacemi a juxtaponovanými kompozity.⁷³

Vlastnosti, které *polirematiche* charakterizují, jsou podle Masiniové následující:

- nemožnost nahradit jakýkoliv z komponentů synonymem:
camera a gas – **stanza a gas*
- nemožnost flexe jednotlivých komponentů:
gioco di carte – **gioco di carta*
- nemožnost vkládání jiných slov mezi komponenty:
casa di cura – **casa spaziosa di cura*

⁷¹ Masini, Francesca. Polirematiche, parole. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/parole-polirematiche_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/parole-polirematiche_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

⁷² Tamtéž.

⁷³ D'Achille, P., cit. d., s. 162.

- nemožnost dislokací a jiných změn slovosledu:
*permesso di soggiorno – *è di soggiorno quel permesso?*
*alti e bassi – *bassi e alti*
- nemožnost pronominalizace jakéhokoliv z komponentů:
*prestare attenzione – *che cosa hai prestato? attenzione*
*cartone animato – *quelli animati sono i cartoni che mi piacciono di più.*⁷⁴

Masiniová však zároveň dodává, že tato omezení nejsou závaznými pravidly a je třeba je chápat, vzhledem k odlišné míře soudržnosti jednotlivých typů *polirematiche*, spíše jako tendence. Například víceslovné předložky (*per effetto di, in preda a*) či spojky (*in modo che, al fine di*) mají vyšší míru soudržnosti než jmenné výrazy (*uscita di sicurezza, luna di miele*) nebo výrazy slovesné, u nichž je koheze nejslabší (*rendere conto, prendere piede, andare per la propria strada*).⁷⁵

Tullio De Mauro a Miriam Vogheraová uvádějí, že pro vymezení *polirematiche* jsou nejvýznamnějšími kritérii sémantické charakteristiky, zatímco syntaktická a morfologická omezení jsou až na druhém místě. Za nejdůležitější charakteristiku *polirematiche* považují De Mauro s Vogheraovou globální význam těchto jednotek, tedy to, že tyto konstrukce dávají smysl pouze jako celek.⁷⁶

Také D'Achille uvádí, že význam, který *polirematica* nese, není sumou významů jejích jednotlivých komponentů a zároveň se význam celé jednotky neshoduje ani s významem hlavy syntagmatu.⁷⁷ Proto je spojení *studente lavoratore* (*pracující student*) „pouhým“ juxtaponovaným kompozitem (stále jde o studenta, tedy význam jednotky je shodný s významem hlavy syntagmatu), zatímco výraz *anima gemella* (*spřízněná duše*), označující obvykle nějakou osobu, nikoliv její duši, už je *polirematica*. Z D'Achillova pojetí vyplývá, že mezi *polirematiche* lze řadit i některé frazémy, konkrétně víceslovné frazémy nevětné.⁷⁸ Idiomatickou povahu přisuzuje *polirematiche* i Masiniová, která ale upozorňuje na to, že některé *polirematiche*

⁷⁴ Masini, F., cit. d.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ De Mauro, Tullio a Miriam Voghera. *Scala mobile. Un punto di vista sui lessemi complessi*. In: Benincà, Paola et alii (eds.), *Italiano e dialetti nel tempo*. Roma: Bulzoni, s. 128.

⁷⁷ D'Achille, P., cit. d., s. 162.

⁷⁸ Tamtéž.

mohou být po sémantické stránce daleko transparentnější než samotné frazémy (např. *mulino a vento*).⁷⁹

V italské tradici se *polirematiche* odlišují od kolokací⁸⁰, ačkoliv tyto dvě kategorie občas bývají nesprávně sjednocovány nebo zaměňovány. Zatímco *polirematiche* jsou soudržné ze syntagmatického i paradigmatického hlediska, kolokace jsou fixní pouze z hlediska paradigmatického.⁸¹ Jednotlivé komponenty kolokací je možné alespoň v omezené míře nahradit jiným slovem (např. *fetta di torta – pezzo di torta, assegnare un compito – dare un compito – attribuire un compito* atd.).⁸²

Klasifikace italských *polirematiche*

Italské *polirematiche* se dají dělit na základě jejich příslušnosti k slovním druhům. V rámci každého slovního druhu je *polirematiche* dále možné rozlišit podle jejich formální struktury. Následující zjednodušený přehled vychází z Masiniové.⁸³

Dělení *polirematiche*

1) Substantiva

- substantivum + adjektivum (*casa editrice, anno accademico*)
- adjektivum + substantivum (*prima serata, doppio senso*)
- substantivum + předložkové syntagma (*punto di vista, macchina da scrivere*)
- binomiály (*botta e risposta*)

2) Slovesa

- slovesné frazémy (*tirare le cuoia, prendere il toro per le corna*)
- syntagmatická slovesa, tj. obvykle pohybová slovesa se strukturou sloveso + příslovce (*mettere via, portare avanti, buttare giù, tirare su*)⁸⁴

⁷⁹ Masini, F., cit. d.

⁸⁰ Bližšímu popisu pojetí kolokací i frazémů v italštině se věnujeme níže.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² D'Achille, P., cit. d., s. 163.

⁸³ Masini, F., cit. d.

⁸⁴ Syntagmatická slovesa se dále dělí na slovesa syntagmatická transparentní (*verbi sintagmatici trasparenti*), jejichž význam lze odvodit z významů jednotlivých komponentů (např. *andare fuori – jít ven*), a slovesa syntagmatická idiomatická (*verbi sintagmatici idiomati*), jejichž význam takto odvodit nelze (např. *fare fuori – zabít*). Srov. Jansen, Hanne.

- konstrukce s kategoriálním slovesem, tj. spojení sémanticky více či méně vyprázdněného slovesa se jménem, které je nositelem významu (*prendere coraggio, fare una telefonata*)⁸⁵

3) Adjektiva

- předložka + substantivum / adjektivum (*fuori stagione, in bianco*)
- předložka + člen + substantivum / adjektivum (*alla mano, al verde*)
- binomiály (*vero e proprio*)

4) Adverbia

- předložka + substantivum / adjektivum (*a rate, a caldo*)
- předložka + člen + substantivum / adjektivum (*sulla carta, al verde*)
- předložkové syntagma (*a portata di mano, di male in peggio*)
- binomiály (*avanti e indietro, notte e giorno*)

5) Zájmena (*noi altri, qualche cosa, lo stesso*)

6) Předložky (*di fronte a, nell'arco di, rispetto a*)

7) Spojky (*prima che, nonostante, in quanto*)

8) Citoslovce (*mamma mia, in bocca al lupo, ben detto*)

3.1.2 Kolokace (collocazioni)

Kolokace jsou spojení dvou či více slov, která se spolu vyskytují častěji, než je běžné. Jde o výrazy jako *perdere tempo* (*ztrácet čas*), *irreparabile perdita* (*nenahraditelná ztráta*), *bandire un concorso* (*vypsát konkurz*) atd. Kolokace jsou lexikálním fenoménem, který zaujímá místo mezi frazémy a volnými spojeními slov.⁸⁶

Z italských lingvistů se kolokacemi zabývá mj. Elisabetta Ježková, která dělí kombinace slov na volné (*combinazioni libere*) a těsné (*combinazioni ristrette*).

Sintagmatici, verbi. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-sintagmatici_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-sintagmatici_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

⁸⁵ Sloveso v těchto konstrukcích plní především funkci nositele gramatických kategorií. Nejčastějšími kategoriálními slovesy jsou v italštině slovesa *fare, dare, prendere, mettere, avere* a *essere*. Srov. Ježek, Elisabetta. Verbi supporto. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-supporto_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-supporto_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

⁸⁶ Faloppa, Federico. Collocazioni. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2010). [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/collocazioni_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/collocazioni_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

Zatímco volné kombinace vznikají spojováním různých slov bez výraznějšího omezení, těsné kombinace podléhají určitým restrikcím. Právě mezi těsné kombinace slov řadí Ježková i kolokace a nabízí rovnou tři jejich možné definice:

- 1) „široké pojetí“ (*definizione larga*): Kolokace je definována jako častý souvškyt dvou slov v jazyce.
- 2) „užší pojetí“ (*definizione stretta*): Kolokace je definována jako souvškyt slov podléhající určité lexikální restrikci, která však není specifikována.
- 3) „nejužší pojetí“ (*definizione molto stretta*): Kolokace je definována jako kombinace slov podléhající takové lexikální restrikci, že výběr konkrétního slova (kolokátu) je pro vyjádření daného významu podmíněn slovem druhým (bází), k němuž se tento význam vztahuje. Příkladem může být italské spojení *pioggia battente* (*prudký déšť*), kde se báze (*pioggia*), je-li účelem vyjádření intenzity, pojí s jedním konkrétním adjektivem – s kolokátem *battente*. Báze *pioggia* se v tomto významu běžně nepojí s žádnými jinými adjektivy, a to ani s těmi, která po sémantické stránce odpovídají výrazu *battente* (např. *inteso* či *impetuoso*).⁸⁷

Pojetí kolokací není v italské tradici jednotné a kromě tří definic jedné autorky se v italských lingvistických textech setkáme ještě s řadou dalších vymezení tohoto pojmu. Jak jsme již zmínili, různí lingvisté vnímají jinak i hranice mezi kolokacemi a *polirematiche*. Přesto lze však říct, že za základní rozdíl mezi *polirematiche* a kolokacemi je ale v italštině považována míra ustálenosti. Zatímco *polirematiche* jsou skutečně fixními kombinacemi slov, kolokace vykazují nižší míru soudržnosti a ustálenosti. Souvškyt komponentů kolokace je sice „preferovaný“, nicméně není závazný, a tudíž je možné za jeden z komponentů kolokace dosadit jiné slovo a význam jednotky zůstane zachován, ačkoliv vzniklá kombinace může znít zvláště nebo neobvykle.⁸⁸

⁸⁷ Ježek, Elisabetta. *Lessico: classi di parole, strutture, combinazioni*. Bologna: Il Mulino, 2011, s. 189-192.

⁸⁸ Squillante, Luigi. *Polirematiche e collocazioni dell'italiano. Uno studio linguistico e computazionale*. Hildesheim: Universitätsverlag Hildesheim, 2016, s. 10-11.

3.1.3 Frazémy (modi di dire / espressioni idiomatiche)

V italské tradici se frazém obvykle označuje termínem *modo di dire* nebo *espressione idiomatica*, případně *locuzione idiomatica*. Těmito pojmy se rozumí ustálené spojení dvou a více slov, jehož význam se nedá odvodit z významů jeho jednotlivých komponentů.⁸⁹ Takové slovní spojení se dá chápat výhradně jako celek, jeho význam je idiomatický a často je metaforického původu. Příkladem může být výraz *vuotare il sacco*, doslova „vyprázdnit pytel“, který ale v italštině nese význam „kápnout božskou, vyklopit to, všechno prozradit“. Metaforický původ výrazu je zde poměrně evidentní – „ukázat vše, co se skrývá uvnitř“.⁹⁰

Frazémy jsou ustálené konstrukce, které podléhají určitým omezením. Neumožňují substituci kteréhokoliv z elementů (**vuotare la borsa*) ani jejich morfosyntaktickou modifikaci (**vuotare un sacco* / **vuotare i sacchi* / **il sacco che ho vuotato* atd.). Ze sémantického i syntaktického hlediska se tak frazémy chovají jako jedno jediné slovo.⁹¹

3.2 Víceslovné lexikální jednotky v češtině

Lexikální jednotky (též lexémy) mohou být v češtině stejně jako v italštině jednoslovné či víceslovné, přičemž víceslovností se nemíní analytické gramatické tvary typu *miloval jsem*.⁹² Víceslovná pojmenování tvoří ze sémantického hlediska nerozdělitelný celek a stejně jako jednoslovné lexémy označují jeden jediný pojem.⁹³

V české lingvistice se víceslovné lexikální jednotky tradičně dělí na sousloví a frazémy. Vedle pojmu sousloví, s nímž nadále pracuje např. *Akademický slovník současné češtiny*, se postupně začal používat také termín kolokace, zavedený do české lingvistiky Františkem Čermákem.⁹⁴

⁸⁹ Faloppa, Federico. Modi di dire. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-24-08]. Dostupné z: https://www.treccani.it/enciclopedia/modi-di-dire_%28Enciclopedia-dell%27Italiano%29/

⁹⁰ Ježek, E., cit. d., s. 198.

⁹¹ Tamtéž, s. 198-199.

⁹² Hladká, Zdeňka. Lexém. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018. [cit. 2021-07-24]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LEX%C3%89M>

⁹³ Čechová, M., cit. d., s. 53.

⁹⁴ Srov. Čermák, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011, s. 216.

Čermák rozlišuje čtyři funkční typy víceslovných lexémů, a to:

- 1) víceslovné termíny (např. *kyselina sírová*),
- 2) víceslovná propria (např. *Ústí nad Labem, Jan Hus*),
- 3) idiomatické kolokace (např. *nechat někoho na holičkách*),
- 4) běžné kolokace uzuální (např. *číst knihu, prát prádlo*).⁹⁵

Čermák uvádí, že víceslovné termíny tvoří mnohonásobně větší složku lexikonu než tradiční „jednoslovný“ lexikon. Za rozsáhlou však označuje i oblast víceslovných proprií. V případě běžných uzuálních kolokací upozorňuje na to, že jde v zásadě o nesespecifický typ víceslovného lexému a zůstává tedy otázkou, zda tuto kategorii brát v úvahu.⁹⁶

V následujících oddílech se budeme podrobněji zabývat kolokacemi a frazémy v českém pojetí.

3.2.1 Kolokace

Podobně jako v italštině existuje i v češtině více pojetí a definic kolokací. V korpusové lingvistice se tímto pojmem rozumí smysluplné, ustálené, syntagmatické spojení dvou či více slovních tvarů (někdy celých lexémů) v blízkém kontextu, přičemž základním předpokladem vzniku kolokace je vzájemná kompatibilita jejích členů. Ustálenost kolokací je v korpusové lingvistice měřitelná celkovou frekvencí spojení v korpusu. Ve frazeologii a idiomatice se pojem kolokace někdy užívá v užším smyslu jako synonymum pro kolokační frazém.⁹⁷

V širším pojetí je kolokace podle Čermákovy definice „*smysluplná diskrétní kombinace, syntagma jazykových prvků lexikální povahy; je realizací a výsledkem splnění předpokladu jejich vzájemné kolokability, kompatibility; např. ostrý nůž, podat návrh, psát krasopisně; dříve též spojení slov*“⁹⁸.

⁹⁵ Čermák, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: Lidové noviny, 2010, s. 222.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Čermák, František a Václav Cvrček. Kolokace. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018. [cit. 2021-07-24]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOLOKACE>

⁹⁸ Tamtéž.

Čermák kolokace dělí na ustálené a neustálené. Ustálené kolokace jsou součástí systému a z paměti jsou jen vybavované, zatímco kolokace neustálené jsou tvořeny ad hoc podle momentální potřeby.⁹⁹ Množství neustálených kolokací je neměřitelné a přesně určit nelze ani počet kolokací ustálených, ačkoliv je zřejmé, že jejich množství je daleko vyšší než počet slov daného jazyka. Velmi početnou skupinu představují především víceslovné termíny.¹⁰⁰

Následující schéma znázorňuje detailnější kategorizaci kolokací podle Čermáka.

Dělení kolokací¹⁰¹

- 1) Ustálené (systémové) kolokace
 - a) pravidelné
 - termínové kolokace – víceslovné termíny (*kyselina sírová*)
 - propriální kolokace – víceslovná propria (*Velká Británie*)
 - b) nepravidelné
 - idiomatické kolokace – frazémy a idiomy (*ležet ladem*)
- 2) Neustálené (textové) kolokace
 - a) pravidelné
 - běžné kolokace (*letní dovolená, snadná odpověď*)
 - b) nepravidelné
 - individuální metaforické kolokace – autorské metafory (*třeskutě vtipný*)
- 3) Textové-systémové kolokace – běžné kolokace uzuální (*prát prádlo, umýt si ruce*)

Od kolokací je třeba rozlišovat ještě tři typy textových kombinací, kterými jsou analytické formy (*šla by, byl zapsán*), náhodné kombinace sousední (*(k vyslovení) nedůvěry stačil (jeden hlas)*) a jiné neustálené kombinace, zejména nesmyslný „blábol“ nemocného, opilého atp.¹⁰²

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Čermák, František a Michal Šulc, ed. *Kolokace*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. Studie z korpusové lingvistiky, s. 12.

¹⁰¹ Upraveno dle Čermák, F. a M. Šulc, cit. d., s. 12-13.

¹⁰² Čermák, F. a V. Cvrček, cit. d.

3.2.2 Frazémy a idiomy

Také při definici frazému a idiomu¹⁰³ budeme vycházet z pojetí Františka Čermáka, nejvýznamnější osobnosti české frazeologie a idiomatiky. Čermák definuje frazém a idiom jako „*jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. více spojeních), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném (resp. několika málo)*“¹⁰⁴. Základní charakteristikou frazému a idiomu je tedy podle Čermáka *anomálie*, která je vždy vnímaná v kontrastu k pozadí sémantických a formálních poměrů v pravidelném jazyce. Čím více anomálií přitom frazém má, tím je idiomatičtější.¹⁰⁵

Čermák se staví proti tradičnímu vymezení frazému a idiomu „*jakožto ustáleného a reprodukovatelného spojení slov, jehož význam je zčásti nebo zcela neodvoditelný z významu jeho komponentů*“¹⁰⁶, které podle něj „*nevyhovuje, protože nepokrývá všechny typy ani všechny roviny*“¹⁰⁷. Nemožnost paradigmatické záměny (44) je sice nejzjevnějším, ale zdaleka ne jediným možným anomálním rysem frazému a idiomu. Dalším příkladem anomálií může být mj. nemožnost určit slovní druh některého z komponentů (45), absence významu takových forem (46) či nemožnost gramatických transformací celé jednotky (47).¹⁰⁸

(44) *otevřená hlava* – **otevřené břicho*, **otevřená záda*, **otevřené oko*

(45) *hin* ve spojení *být hin*

(46) *duhu* ve spojení *jít k duhu*

(47) *přirůst někomu k srdci* – **přirosteš mi k srdci?* **byl mu přirostlý k srdci*

¹⁰³ Termíny frazém a idiom označují tentýž fenomén s tím rozdílem, že pokud se analyzuje kombinatorický útvar z hlediska formálních rysů, hovoří se o frazému, zatímco analýza sémantická opravňuje k užití pojmu idiom. Srov. Čermák, František. Frazém a idiom. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2021-07-24]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZ%C3%89M%20A%20IDIOM>

¹⁰⁴ Čermák, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná = Czech and general phraseology*. Praha: Karolinum, 2007, s. 31.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 30-32.

¹⁰⁶ Čermák, F., *Frazém a idiom*, cit. d.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Čermák, F., *Frazeologie a idiomatika česká a obecná = Czech and general phraseology*, cit. d., s. 30-31.

Čermák rozlišuje dvě základní skupiny frazémů a idiomů, a sice frazémy a idiomy kolokační, jejichž komponenty jsou slova či slovní tvary, a frazémy a idiomy propoziční, které mají formu věty či souvětí. Kolokační frazémy představují nejpočetnější oblast české frazeologie a idiomatiky a vedle spojení autosémantik (48) a synsémantik (49), případně kombinací autosémantik a synsémantik (50), sem spadají také přirovnání (51), verbonominální kvazifrazémy (52) a binomiály (53).¹⁰⁹

(48) *zlatý důl, tlouct špačky, přijít zkrátka, široko daleko, jablko sváru*

(49) *mimo jiné, jako takový, a to, jaképak copak!, jedna dvě*

(50) *bez okolků, co chvíli, ani hnout!, až na někoho, být pro*

(51) *pít jako duha, být lehký jako pírko, chlap jako hora*

(52) *nabýt paměť, mít paměť, ztratit paměť*

(53) *Romeo a Julie, cukr a bič, letem světem, být či nebýt, pro a proti*

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 44-52.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Postup zpracování hesel v aplikaci CREAMY

V této kapitole se zaměříme na popis postupu zpracování hesel ve webové aplikaci CREAMY, uvedeme dva konkrétní příklady a upozorníme na některé nejednoznačnosti a nejasnosti, se kterými jsme se při práci s aplikací setkali.

Po přihlášení do aplikace si v sekci *Gestione testi* (Správa textů) zvolíme možnost *Polirematiche* (Víceslovné lexikální jednotky). Následně z nabídky vybereme výchozí text, jehož překlad budeme analyzovat (v našem případě *Il sentiero dei nidi di ragno*), odpovídající text překladový (v našem případě jím bude *Cestička pavoučích hnízd*) a také slovník, který budeme při zpracování hesel konzultovat (pro češtinu používáme on-line verzi *Slovníku spisovného jazyka*¹¹⁰). Zobrazí se tabulka se seznamem italských víceslovných lexikálních jednotek. Tento seznam si můžeme seřadit buď podle abecedy (kliknutím na šipky u pole *Polirematica*), nebo podle stránek (kliknutím na šipky u pole *Pagina*), tedy tak, aby pořadí víceslovných lexémů odpovídalo jejich pořadí v textu. Každému heslu (víceslovné lexikální jednotce) z výchozího textu náleží jeden řádek. Po kliknutí na symbol + v levé části řádku se zobrazí tlačítko *Aggiungi Tradizione* (Přidat překlad), které uživateli zpřístupní formulář. V jeho záhlaví jsou informace o hesle v originále – víceslovná lexikální jednotka v lemmatizovaném tvaru, její konkrétní význam v daném kontextu (*Senso Testuale*) a samotný kontext, tedy věta v originále, v níž se víceslovný lexém nachází. Následující pole už se týkají překladového protějšku.¹¹¹

Při vyplňování formuláře je v první řadě nutné najít v překladu úsek textu odpovídající tomu ve výchozím jazyce. Při zpracovávání hesel Calvinova *Rozpůleného vikomta* (*Il visconte dimezzato*) byla tato fáze významně ulehčena vzhledem k faktu, že italský originál i jeho český překlad jsou součástí paralelního korpusu InterCorp.¹¹² *Cestička pavoučích hnízd* však jeho součástí není, takže bylo nutné přistoupit k manuálnímu hledání v knize. České překladové protějšky jsme

¹¹⁰ Havránek, Bohuslav et al. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2011 [cit. 2021-06-29]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>. Dále jen SSJČ.

¹¹¹ Popisu jednotlivých polí (kritérií) se věnujeme v oddílu 1.1.1.

¹¹² V korpusu InterCorp se po vyhledání konkrétní části textu zobrazí odpovídající pasáž v překladu.

uváděli v lemmatizované formě. V případě, že v překladu ekvivalent chyběl, vyplnili jsme do kolonky *Traducete* „*non presente*“ (nepřítomný). Ačkoliv jsme při zpracovávání hesel čerpali z informací dostupných v SSJČ (např. do pole *Definizione Dizionario* se přímo kopíruje definice, kterou slovník pro dané heslo uvádí), je třeba zdůraznit, že vyplňování většiny polí je do značné míry založeno na znalostech uživatele a na jeho subjektivním pohledu. Vyplněný formulář se uloží kliknutím na tlačítko *Salva*. Uživatel má kdykoliv možnost jednotlivá pole upravit (tlačítko *Modifica*) či vymazat (tlačítko *Elimina*). Popis podle jednotlivých kritérií je pod formulářem k dispozici jak pro každou víceslovnou lexikální jednotku ve výchozím jazyce, tak pro každý její překladový protějšek ve všech jazycích, jejichž překlad byl již analyzován. Tyto informace jsou nejen zajímavé z kontrastivního hlediska, ale v některých případech mohou posloužit i jako vodítko při analýze českých protějšků.

Pro lepší pochopení postupu zpracování hesel i pro lepší ilustraci jeho výstupů zde uvedeme příklad zpracování dvou víceslovných lexikálních jednotek. Tyto příklady následně okomentujeme.

4.1 Příklady zpracování hesel

4.1.1 Příklad zpracování hesla „pelle e ossa“

Italská víceslovná lexikální jednotka

Polirematica¹¹³: pelle e ossa

Pagina: 37

Contesto: È pelle e ossa, una pelle gialla che gli pende sul collo in grinze flosce e spinose di barba.

Categoria lessicale: locuzione aggettivale

Senso testuale: magrissimo

Tipo polirematica: espressione idiomatica

Tipo significato: non figurato

Composizione strutturale: binomio irreversibile

Marca variazionale: colloquiale

Valore d'uso: iperbolico

Campo semantico: aspetto fisico

Lemmi: pelle, osso

¹¹³ Jednotlivá kritéria popisujeme v oddíle 1.1.1 Gestione testi.

Dizionario: 1|Gradit|ITA

Definizione dizionario: magrissimo: una ragazza pelle e ossa

Uso dizionario: comune

Utente aggiornamento: Michela Piattelli

Utente creazione: Michela Piattelli

Testo: (TP) ITA Il sentiero dei nidi di ragno

Český překladový protějšek

Polirematica: kost a kůže

Pagina: 36

Contesto: Byl jen kost a kůže;

Categoria lessicale: locuzione aggettivale

Senso testuale: magrissimo

Tipo equivalenza: simile formalmente, totale semanticamente

Tipo polirematica: espressione idiomatica

Tipo significato: figurato metaforico

Composizione strutturale: binomio irreversibile

Marca variazionale: colloquiale

Valore d'uso: iperbolico

Campo semantico: aspetto fisico

Lemmi: kost, kůže

Dizionario: 29|Slovník spisovného jazyka českého on-line|CES

Definizione dizionario: být k. a kůže velmi hubený, takže se zřetelně rýsují kosti

Utente aggiornamento: Agáta Ebrová

Utente creazione: Agáta Ebrová

Testo: Cestička pavoučích hnízd

4.1.2 Příklad zpracování hesla „non chiudere occhio“

Italská víceslovná lexikální jednotka

Polirematica: non chiudere occhio

Pagina: 117

Contesto: non chiuderà occhio neanche lui.

Categoria lessicale: locuzione verbale

Senso testuale: non dormire

Tipo polirematica: espressione idiomatica
Tipo significato: figurato metonimico
Composizione strutturale: altro
Marca variazionale: colloquiale
Valore d'uso: iperbolico
Campo semantico: azione del corpo
Lemmi: occhio, chiudere, non
Dizionario: 1|Gradit|ITA
Definizione dizionario: rimanere svegli, spec. non riuscendo a dormire
Uso dizionario: comune
Utente aggiornamento: Michela Piattelli
Utente creazione: Michela Piattelli
Testo: (TP) ITA Il sentiero dei nidi di ragno

Český překladový protějšek

Polirematica: neusnout
Pagina: 110
Contesto: Sám také ulehl, ale jeho slídivým očím nic neujde, ani on už neusne: bude se dívat a poslouchat.
Categoria lessicale: verbo
Senso testuale: non dormire
Tipo equivalenza: scarsa formalmente e semanticamente
Tipo polirematica: non polirematica
Tipo significato: non figurato
Composizione strutturale: monorematico
Marca variazionale: standard
Valore d'uso: neutro
Campo semantico: attività umana
Lemmi: ne, usnout
Dizionario: 29|Slovník spisovného jazyka českého on-line|CES
Definizione dizionario: dok. (min. -snul, podst. -snutí) 1. upadnout, ponořit se do spánku
Entrata dizionario: usnouti
Utente aggiornamento: Zora Obstová

Utente creazione: Anna Lachmanová

Testo: Cestička pavoučích hnízd

4.1.3 Komentář k uvedeným příkladům

Ačkoliv uvedené příklady rozhodně nezachycují celou škálu možných vztahů mezi víceslovnými lexikálními jednotkami v originále a jejich protějšky v překladu, pokusíme se na nich alespoň částečně demonstrovat rozdílnou míru podobnosti, která mezi lexémy v originále a v překladu může nastat.

V případě italské víceslovné lexikální jednotky „*pelle e ossa*“ (doslova „*kůže a kosti*“) je český překladový protějšek („*kost a kůže*“) téměř identický se spojením v originále. V obou jazycích se jedná o víceslovné lexikální jednotky, konkrétně o binomiály (ačkoliv pořadí komponentů je opačné¹¹⁴), jejichž význam je přenesený a hyperbolický. V obou jazycích je navíc dané spojení hovorového charakteru.

Naopak italská víceslovná lexikální jednotka „*non chiudere occhio*“ (doslova „*nezavřít oko*“) byla do češtiny přeložena jednoslovným „*neusnout*“. Rozdíl zde není pouze formální, oba výrazy se značně liší také mírou idiomatičnosti – zatímco italské spojení je frazémem s metonymickým významem, význam českého protějšku je doslovný. V neposlední řadě se oba lexémy liší svou příslušností k jazykové varietě – italské slovní spojení je označeno za hovorové (*colloquiale*), zatímco český výraz je spisovný (*standard*).

4.2 Problémy, nejednoznačnosti a nejasnosti

Největší problémy při práci s frazeologickou aplikací CREAMY pramení z rozličné terminologie v různých jazycích¹¹⁵ a z nejednoznačně vymezených kritérií. Je pochopitelné, že autoři databáze vycházeli z italské terminologické tradice, ta nicméně nemusí být (a často není) snadno aplikovatelná na další jazyky. Při zpracovávání českých hesel byla problematická např. kategorie *Marca variazionale* (tj. zařazení k variantě jazyka na základě socio-lingvistických kritérií). Zatímco česká lexikografická tradice rozlišuje jazykové prostředky spisovné a nespisovné, přičemž spisovné výrazy dále dělí na výrazy hovorové, knižní, básnické, expresivní atd.,

¹¹⁴ Proto je míra ekvivalence označena jako *scarsa formalmente e semanticamente*, nikoliv jako *totale (formale e semantica)*.

¹¹⁵ O problematice vymezení samotného pojmu víceslovná lexikální jednotka v italštině a češtině jsme pojednali ve 3. kapitole.

italská klasifikace použitá v aplikaci CREAMY je poněkud odlišná¹¹⁶. Při vyplňování tohoto pole jsme se tedy snažili aplikovat na české výrazy italskou klasifikaci, což s sebou samozřejmě nese řadu nepřesností a je to také jedním z důvodů, proč lze výstupy výzkumu chápat spíše jako orientační.

Dalším problematickým aspektem, který už ale nutně nesouvisí s rozlišnou terminologií v různých jazycích, je nejasné vymezení možností, které jsou v aplikaci na výběr u jednotlivých polí. Příkladem může být kategorie *Tipo di equivalenza*, u níž se určuje, do jaké míry se víceslovná jednotka ve výchozím jazyce a její ekvivalent v jazyce překladovém shodují po významové a formální stránce. Jak pro významovou, tak pro formální podobnost jsou stanoveny čtyři stupně (žádná shoda, slabá shoda, podobnost a absolutní shoda¹¹⁷), nikde však není určeno, na základě jakých kritérií se mají tyto možnosti rozlišovat. Nejednoznačnosti této kategorizace jsou si vědomi i sami autoři – označují ji vzhledem k nemožnosti stanovit jasné hranice u kontinuálních entit za „*ne zcela neproblematickou*“¹¹⁸, ale nedávají žádný návod, jak se s kategorizací při analyzování hesel vypořádat, ani neuvádějí konkrétní příklady, z nichž by byl rozdíl patrný. Podobně nejasné, a tím pádem na subjektivní interpretaci závislé, jsou i možnosti kategorií *Valore d'uso* nebo *Tipo di significato*.

Z předchozích odstavců je zřejmé, že zpracovávání hesel v aplikaci CREAMY je do značné míry založeno na subjektivním rozhodování jednotlivých výzkumných pracovníků. Určitá míra subjektivity je v takto koncipovaném výzkumu jistě nevyhnutelná, nicméně vzhledem k velkému množství osob, které se na projektu CREAMY podílí, se subjektivita stává faktorem, který může mít negativní dopad na výstupy výzkumu. S ohledem na to je třeba získaná data interpretovat spíše jako orientační. Je však nutné dodat, že i navzdory tomu přináší výzkum zajímavé poznatky o frazeologickém systému v různých jazycích.¹¹⁹

Z pohledu uživatele se dá aplikaci CREAMY vytknout několik technických nedostatků. Ačkoliv cílem autorů bylo vytvořit uživatelsky přátelskou aplikaci, její uživatelské rozhraní bohužel místy působí trochu nepřehledně. V nabídce u některých kategorií se například zobrazují i již neplatné možnosti s komentářem autorů „*prosíme*

¹¹⁶ Viz s. 16-17.

¹¹⁷ Detailní popis viz s. 14-15.

¹¹⁸ „una categorizzazione non priva di problematicità“ - Koesters Gensini, S. a Berardini, A., cit. d., s. 53.

¹¹⁹ Srov. Koesters Gensini, S. a Berardini, A., cit. d., s. 163-569.

*už nepoužívejte*¹²⁰. To se sice na první pohled může zdát jako pouhá „vada na kráse“, ve skutečnosti ale nepřehledná nabídka komplikuje uživateli práci a výrazně zpomaluje proces zpracování hesel. Dalším technickým nedostatkem je nastavení kolonky *Traducente*, do níž se zapisuje překladový protějšek. Systém vyžaduje, aby uživatel do tohoto pole vyplnil alespoň dva znaky, což může u některých jazyků představovat problém – příkladem jsou jednopísmenné předložky v češtině. Opět jde spíše o marginální chybu, která se dá jednoduše obejít (např. místo předložky „k“ jsme do pole *Traducente* psali „k (ke)“), ale která zároveň aplikaci ubírá na dokonalosti.

Daleko zásadnější nedostatky však pozorujeme u funkce *Analisi testi*, jež slouží k vyhledávání hesel podle různých kritérií a poskytuje uživateli statistické údaje týkající se jednotlivých textů a víceslovných lexikálních jednotek v nich obsažených. Ačkoliv samotnou dostupnost této funkce velmi oceňujeme, musíme bohužel konstatovat, že její technické provedení zdaleka neodpovídá potřebám uživatele. Vyhledávání je často nepřehledné a nastavení nelogické. Například funkce *Ricerca per traducente* (Vyhledávání překladových protějšků) sice umožní vyhledat jakýkoliv překladový protějšek, ale ve výsledcích se místo informací o něm zobrazí pouze informace o víceslovné jednotce, respektive o všech víceslovných jednotkách výchozího textu, které byly přeloženy daným protějškem. Pokud tedy uživatel hledá konkrétní český výraz, najde pouze výčet italských víceslovných lexémů, které byly tímto výrazem přeloženy. Statistické údaje o překladových ekvivalentech jsou v sekci *Analisi* sice k nalezení, ale jejich získávání je poměrně složité – uživatel musí postupně manuálně volit jednotlivé kategorie a zapisovat si čísla výskytů. Kompletní soubor statistických dat týkajících se hesel jednoho textu, například v podobě přehledné tabulky, bohužel aplikace CREAMY zatím vytvořit nedokáže.

¹²⁰ Viz např. pole *Tipo polirematica* a tři již neplatné možnosti: *Per favore, non più usare!* *polirematica funzionale*, *Per favore, non più usare! verbo polirematico*, *Per favore, non più usare! formula*.

5 Kvantitativní analýza provedená pomocí funkce „Analisi“ v aplikaci CREAMY

V této kapitole představíme výsledky kvantitativní analýzy českých překladových protějšků italských víceslovných lexikálních jednotek, založené na datech získaných pomocí funkce *Analisi testi* ve webové aplikaci CREAMY. Z důvodů, které jsme uvedli v kapitole předchozí, je však tyto výsledky třeba chápat výhradně jako výsledky orientační.

5.1 *Tipo di traduce (Tipo polirematica)*¹²¹

Z celkového počtu 1105 zpracovaných českých překladových protějšků¹²² je pole *Tipo di traduce* vyplněno u 1098 z nich¹²³. Jak je patrné z grafu č. 1, mezi českými protějšky italských víceslovných lexikálních jednotek výrazně převažují výrazy jednoslovné (*non polirematica*¹²⁴), které představují téměř 40 % všech překladových ekvivalentů. Tato nápadná tendence, která je s největší pravděpodobností dána typologickými vlastnostmi češtiny, bude dále předmětem diskuse v rámci kvalitativní analýzy. Druhou nejvíce zastoupenou skupinou překladových protějšků jsou kolokace (23 %). Jejich zastoupení v českém textu téměř odpovídá zastoupení kolokací v italském originále, v němž představují necelých 29 % všech katalogizovaných víceslovných lexikálních jednotek. V italském textu jsou nejpočetnější skupinou (45 %) frazémy v užším slova smyslu (*espressione idiomatica*), které jsou mezi českými překladovými protějšky zastoupeny necelými

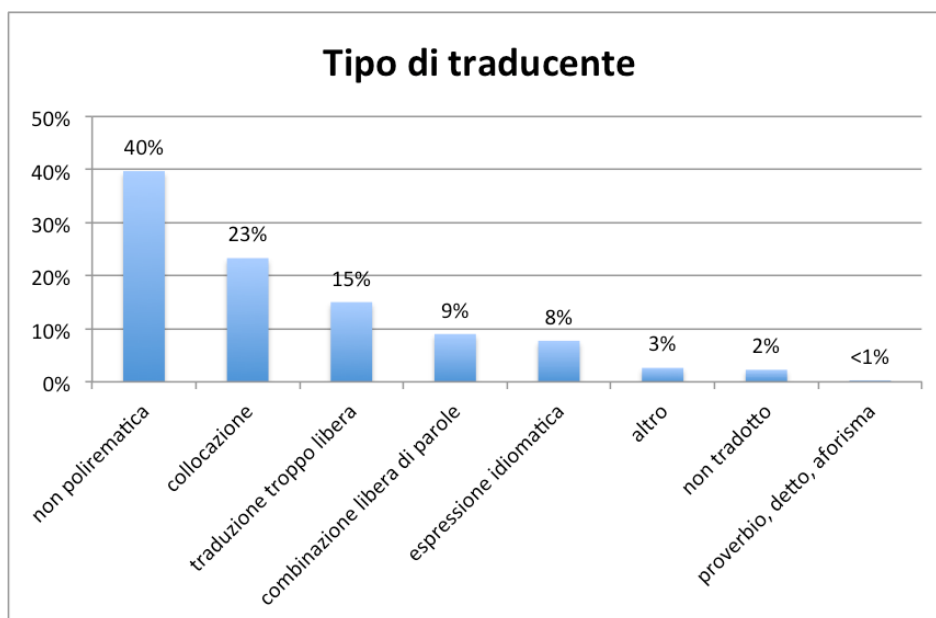
¹²¹ V této podkapitole se věnujeme kategorii *Tipo polirematica*. Ta je však u překladových textů někdy nazývána přesnějším názvem *Tipo traduce* (Typ překladového protějšku), který na rozdíl od názvu *Tipo polirematica* nevzbuzuje falešný dojem, že by překladové protějšky nutně měly být víceslovné.

¹²² Do databáze CREAMY je zaneseno 1503 italských víceslovných lexikálních jednotek z textu *Il sentiero dei nidi di ragno*. Do této chvíle se podařilo zpracovat 1105 jejich českých překladových protějšků. Ačkoliv data, ze kterých vycházíme v této práci, nejsou kompletní, věříme, že tento fakt nemá zásadní vliv na procentuální zastoupení jednotlivých možností v rámci zkoumaných jevů.

¹²³ Ve zbylých 7 případech se toto pole nevyplňovalo vzhledem k chybě v katalogizaci hesel v italštině – některé víceslovné lexikální jednotky byly do databáze omylem zaneseny dvakrát, jejich české protějšky jsme však analyzovali pouze jednou.

¹²⁴ Vzhledem k problematičnosti překladu jednotlivých položek budeme v grafech používat italskou terminologii. Vysvětlení pojmů viz oddíl 1.1.1.

8 %. Téměř zanedbatelnou skupinu (<1 %) představují v obou jazycích přísloví, pořekadla a aforismy (*proverbio, detto, aforisma*). Něco přes 17 % italských víceslovných jednotek nemá v českém textu přímý překladový protějšek – v 15 % případů je toto způsobeno příliš volným překladem (*traduzione troppo libera*), ve 2 % případů chybí překlad úplně (*non tradotto*).¹²⁵

Graf 1: Percentuální zastoupení českých překladových protějšků podle jejich typu

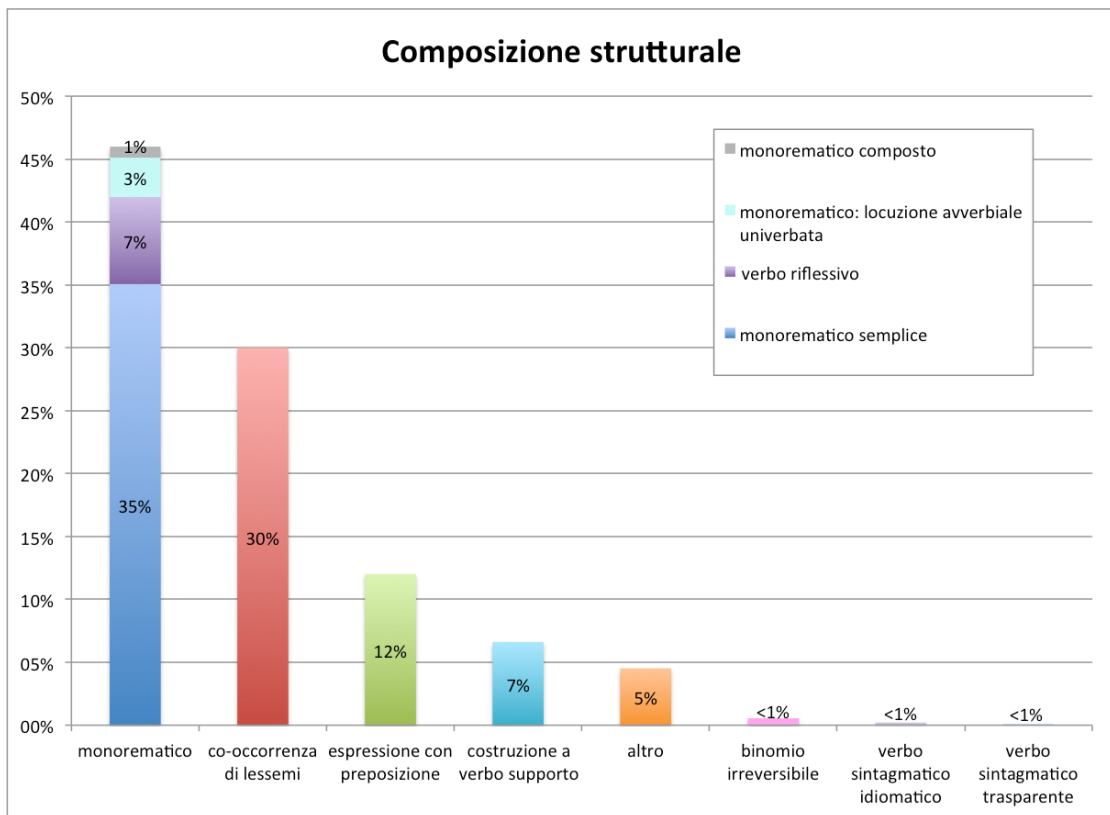
5.2 Composizione strutturale¹²⁶

Co se týče formální struktury českých protějšků italských víceslovných jednotek, v souladu s výsledky předchozí kategorie je i zde evidentní dominance jednoslovných výrazů (graf č. 2). Ty představují 46 % všech analyzovaných českých výrazů, přičemž největší podíl z nich (76 %) jsou „klasické“ jednoslovné výrazy (*monorematico semplice*), 15 % tvoří zvrtná slovesa (*verbo riflessivo*), 8 % příslovečné spřežky (*locuzione avverbiale unverbata*) a 2 % kompozita (*monorematico composto*). Z víceslovných výrazů představují nejpočetnější skupinu (30 %) volná slovní spojení (*co-occorenza di lessemi*). Konstrukce obsahující

¹²⁵ Je však třeba upozornit na to, že i hledání protějšků v překladu je do značné míry ovlivněno subjektivním pohledem jednotlivých výzkumných pracovníků. To, co jeden vnímá jako příliš volný překlad, může druhý určit jako překladový protějšek.

¹²⁶ Percentuální údaje v následujících odstavcích se vztahují k celkovému počtu 907 překladových protějšků.

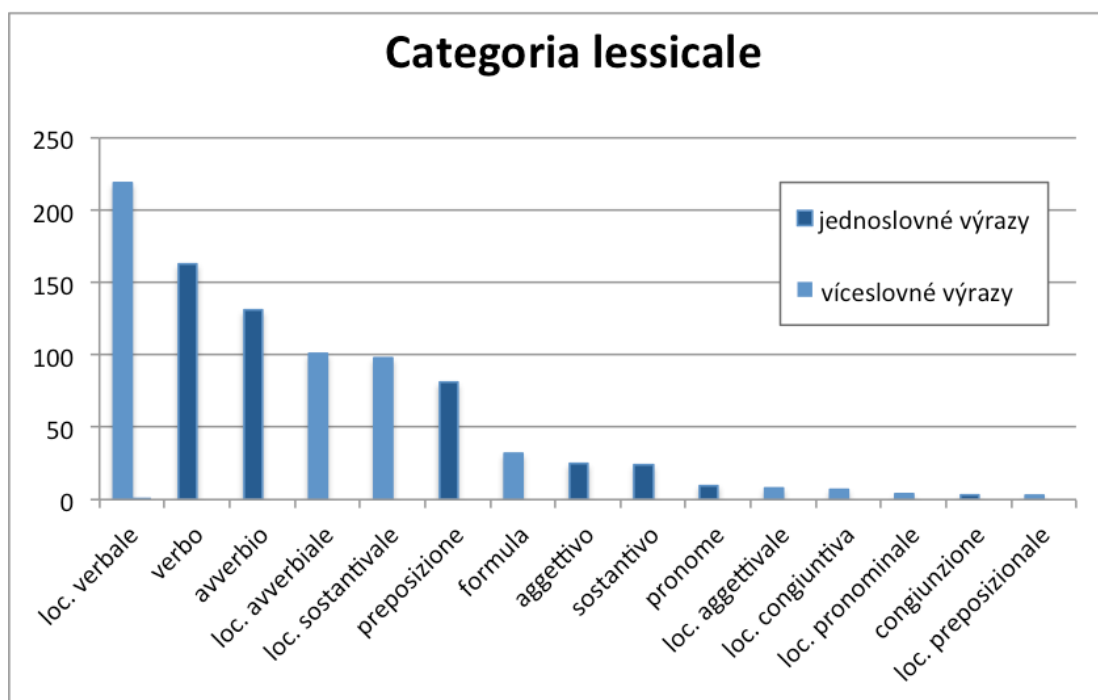
předložku (*espressione con preposizione*) tvoří 12 % celku, necelými 7 % jsou pak zastoupeny konstrukce s kategoriálním slovesem (*costruzione a verbo supporto*). Velmi nízké (<1 %) byly výskyty binomiálů a syntagmatických sloves.

Graf 2: Percentuální zastoupení českých překladových protějšků podle formální struktury

5.3 Categoria lessicale

Z hlediska slovnědruhové příslušnosti převažují mezi českými překladovými protějšky slovesné výrazy (*loc. verbale*), které tvoří necelou čtvrtinu (24 %) všech českých výrazů. Druhou nejpočetnější skupinou jsou slovesa (*verbo*, 18 %), po kterých následují příslovce (*avverbio*, 14%), příslovečné výrazy (*loc. avverbiale*, 11 %) společně s výrazy jmennými (*loc. sostantivale*, rovněž 11 %) a předložky (*preposizione*, 9 %). Další kategorie jsou zastoupeny výrazně méně, jak je patrné z grafu č. 3.

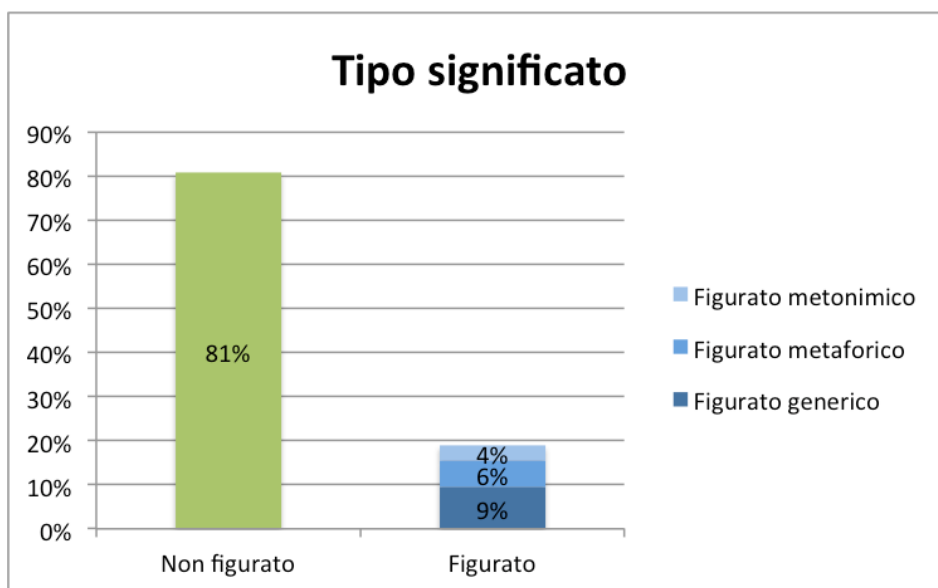
Graf 3: Zastoupení českých překladových protějšků podle slovnědruhové příslušnosti v absolutních číslech

Zastoupení slovních druhů je v případě českých výrazů velmi podobné jako u italských víceslovných jednotek. Také tam byly nejpočetnější skupinou slovesné výrazy (39 %), po nichž následovaly výrazy příslovečné (28 %). Na rozdíl od češtiny však v italštině byly poměrně hojně zastoupeny také výrazy předložkové (13 %). Ty byly do češtiny nejčastěji překládány jednoslovnými předložkami.

5.4 Tipo di significato

Mezi analyzovanými českými výrazy výrazně převažují ty s doslovným významem (*non figurato*, 81 %), jak dokládá graf č. 4. Výrazy s přeneseným významem tvoří zbylých 19 %, přičemž 9 % připadá na přenesený význam obecný (*figurato generico*), 6 % na přenesený význam metaforický (*figurato metaforico*) a 4 % na přenesený význam metonymický (*figurato metonimico*). Tento poměr se takřka shoduje s poměrem u analyzovaných italských lexémů.¹²⁷

¹²⁷ Percentuální zastoupení typu významu u italských víceslovných lexikálních jednotek je následující: 76 % *non figurato*, 11 % *figurato generico*, 8 % *figurato metaforico*, 5 % *figurato metonimico*.

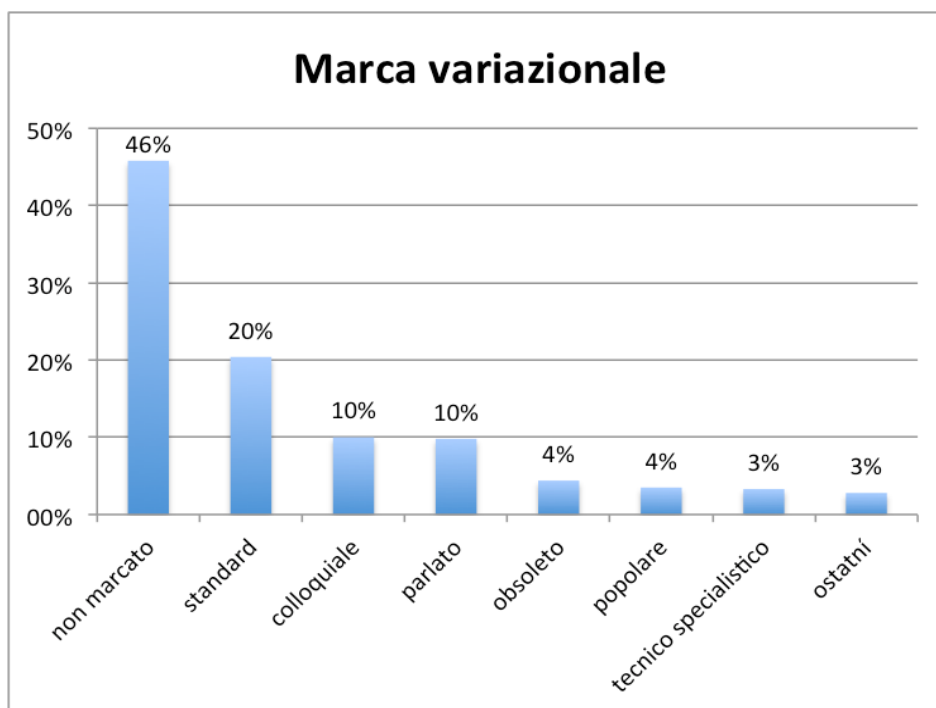
Graf 4: Percentuální zastoupení českých překladových protějšků podle typu významu

5.5 Marca variazionale¹²⁸

Jak jsme zmínili v podkapitole 4.2, kategorie *Marca variazionale* je z českého hlediska poněkud problematická. Navzdory tomu jsou však z její analýzy zřejmé určité tendence (graf č. 5). Mezi českými překladovými protějšky výrazně převažují výrazy bezpříznakové (*non marcato*, necelých 46 %) a slova spisovná (*standard*, 20 %), což vzhledem k literárnímu charakteru textu není překvapivé. Zároveň je mezi nimi ale poměrně vysoký podíl výrazů spadajících do mluveného, případně hovorového jazyka (*colloquiale* – 10 %, *parlato* – 10 %, *popolare* – 4 %). Zde je patrný jistý rozdíl oproti italským víceslovným lexikálním jednotkám, u nichž součet těchto tří kategorií (*colloquiale*, *parlato*, *popolare*) odpovídá 17 %, což je o 7 % méně než v češtině. Ačkoliv tento rozdíl není nijak dramatický, může poukazovat na typologické odlišnosti češtiny a italštiny. Zatímco v italštině je hovorový jazyk realizován především výběrem slov (např. dialektismů) či slovosledem, v češtině existuje vedle mluvených či hovorových výrazů obrovské množství hovorových či nespisovných tvarů jinak spisovných slov (např. *velký* – *velkej*, *objednat* – *vobjednat* atd.). Takové možnosti italština nemá a to je zřejmě jedním z důvodů (vedle přístupu

¹²⁸ V případě kategorie *Marca variazionale* jsme brali v úvahu jak možnosti primární, tak možnosti sekundární (viz oddíl 1.1.1). Percentuální údaje v této podkapitole se vztahují k celkovému počtu 1122 možností, které byly přiřazeny 907 výrazům.

překladaatele), proč je ve výsledcích analýzy poměrově více českých než italských hovorových lexikálních jednotek.

Graf 5: Percentuální zastoupení českých překladových protějšků podle typu významu

Kategorie *Marca variazionale* je první z dosud analyzovaných kategorií, jejíž výsledky se neshodují s tendencemi, které při analýze překladu jiného Calvinova textu popsala v rámci projektu CREAMY Zora Obstová¹²⁹. Zatímco v námi analyzovaném textu je procento výrazů mluveného či hovorového charakteru vyšší než v originále, Obstová pozoruje v překladu *Rozpůleného vikomta* opačnou tendenci. Z její analýzy navíc vyplývá, že 10 %¹³⁰ hodnocených českých výrazů jsou výrazy literární (v aplikaci CREAMY označené jako *arcaico*, *formale aulico* a *obsoleto*), což je výrazně vyšší podíl, než jaký tvoří takto označené výrazy v originále. Jak píše Obstová, „tato tendence poukazuje na archaizující přístup překladatele“¹³¹, který má

¹²⁹ Viz Obstová, Zora. La fraseologia calviniana in ceco: Il caso di Rozpůlený vikomt. In: Koesters Gensini, Sabine E. a Berardini, Andrea. *Si dice in molti modi*. Fraseologia e Traduzioni nel Visconte dimezzato di Italo Calvino. Roma, Sapienza Università Editrice, 2020, s. 483-504.

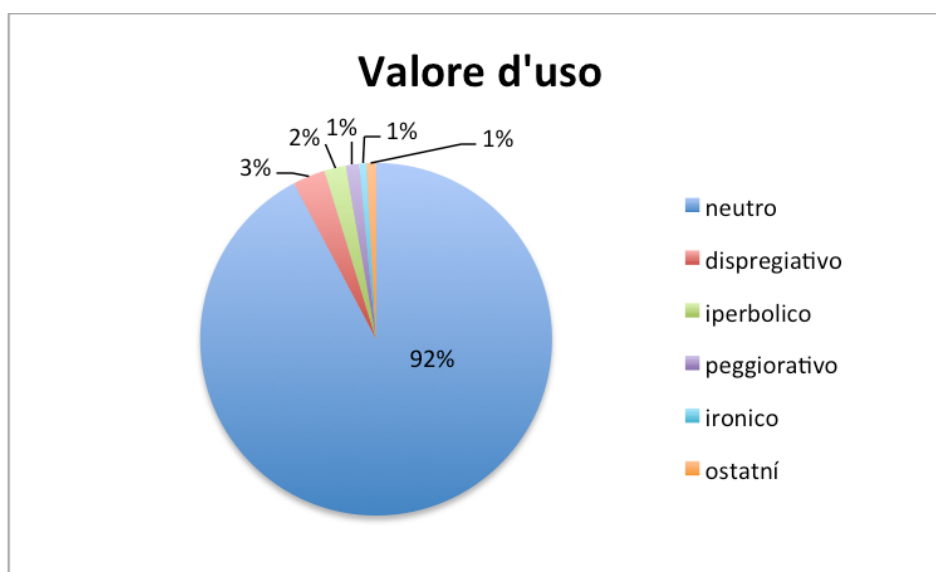
¹³⁰ Obstová počítá pouze možnosti označené jako primární.

¹³¹ Obstová, Zora, cit. d., s. 496. (*Questa tendenza rivela l'approcio un po'arcaizzante del traduttore [...]*.)

za následek, že „český čtenář občas nabývá dojmu, že čte velmi starý text, který zdaleka není tak živý jako originál“¹³². Překlad *Cestičky pavoučích hnízd* naopak působí velmi čtivě a archaizující výrazy se v něm vyskytují jen zřídka. Tyto rozdíly mezi českými hesly ve dvou překladových textech od různých překladatelů¹³³ dokládají, jak velký vliv má na výsledky analýzy v rámci projektu CREAMY přístup překladatele.¹³⁴

5.6 Valore d'uso¹³⁵

Jak znázorňuje graf č. 6, naprostá většina analyzovaných českých výrazů má neutrální konotaci. Označení *neutro* bylo přiřazeno 92 % českých výrazů¹³⁶, což přesně odpovídá procentuálnímu zastoupení u italských víceslovných lexikálních jednotek. Mezi českými výrazy se dále vyskytovala slova hanlivá (*dispregiativo*, 2 %) a pejorativní (*peggiorativo*, 1 %), výrazy hyperbolické (*iperbolico*, 2 %) či ironické (1 %). Také procentuální zastoupení takto konotovaných výrazů v zásadě odpovídá výsledkům analýzy italských lexémů.

Graf 6: Procentuální zastoupení českých překladových protějšků podle jejich konotace

¹³² Tamtéž, s. 501. (*Il lettore ceco ha ogni tanto l'impressione di leggere un testo un po' arcaico e meno vivace del testo italiano [...].*)

¹³³ *Rozpůleného vikonta* přeložil Zdeněk Digrin, *Cestičku pavoučích hnízd* Libor Piruchta.

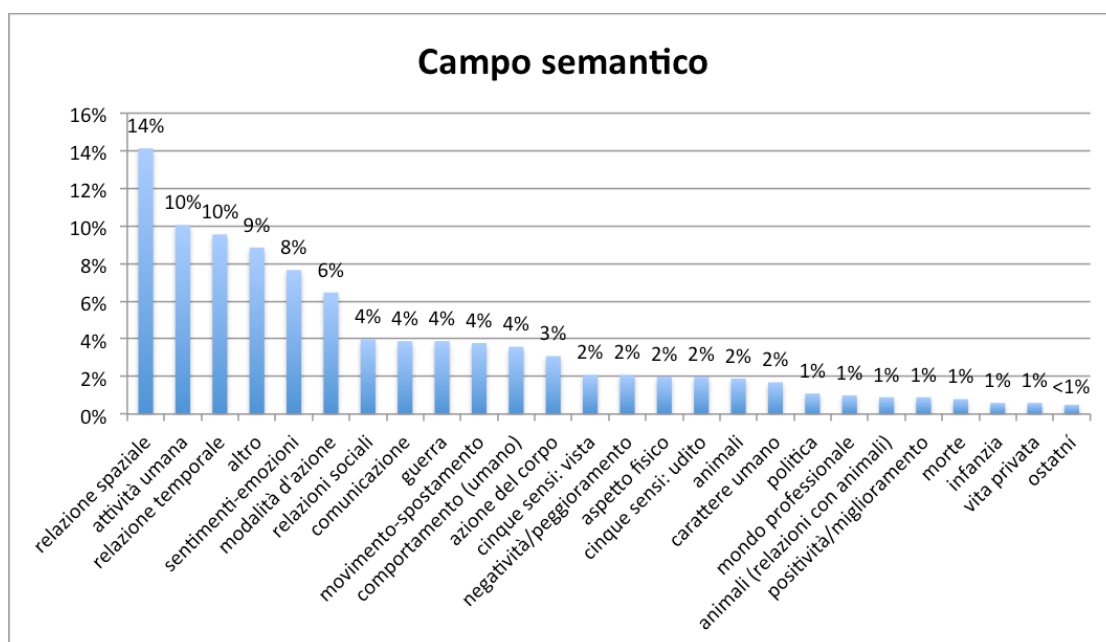
¹³⁴ Přístupu překladatele se dále věnujeme v podkapitole 6.2.

¹³⁵ Procentuální údaje v této podkapitole se vztahují k celkovému počtu 904 překladových protějšků.

¹³⁶ U kategorie Valore d'uso vycházíme z možností označených jako primární.

5.7 Campo semantico¹³⁷

Co se týče přiřazení hesel k sémantickým polím, najdou se mezi italskými a českými hesly určité rozdíly, které jsou však dány především tím, že česká hesla nebyla zpracována všechna. U hesel, která byla analyzována v obou jazycích, se nicméně přiřazení k sémantickým polím vesměs shoduje. V obou jazycích patří mezi nejčastější výrazy ty, které vyjadřují prostorové (*relazione spaziale*, 14 % českých hesel) a časové vztahy (*relazione temporale*, 10 % českých hesel). Tyto výrazy jsou z formálního hlediska nejčastěji realizovány příslovečnými výrazy či spojkami (v italštině spojivými výrazy). V češtině jsou dalšími často přiřazovanými sémantickými poli „lidská činnost“ (*attività umana*, 10 %), „pocity a emoce“ (*sentimenti-emozioni*, 8 %) a „způsob děje“ (*modalità d'azione*, 6 %). V obou jazycích je poměrně častou možností *altro*, tedy jiné sémantické pole, což poukazuje na fakt, že nabídka sémantických polí, ač obsáhlá, stále není vyčerpávající. Zastoupení sémantických polí znázorňuje graf č. 7.

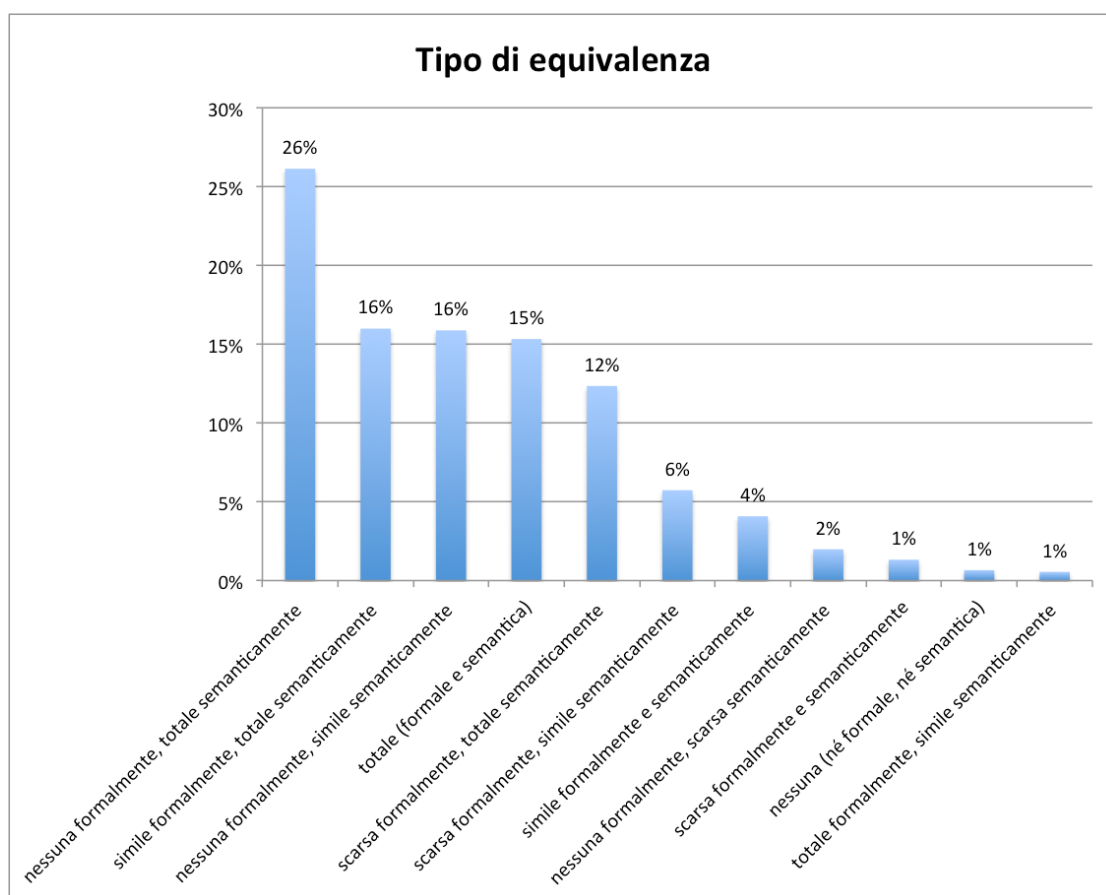

Graf 7: Percentuální zastoupení sémantických polí přiřazených českým překladovým protějškům

¹³⁷ V případě kategorie *Campo semantico* jsme brali v úvahu jak možnosti primární, tak možnosti sekundární (viz oddíl 1.1.1). Percentuální údaje v této podkapitole se vztahují k celkovému počtu 1005 možností, které byly přiřazeny 907 výrazům.

5.8 *Tipo di equivalenza*¹³⁸

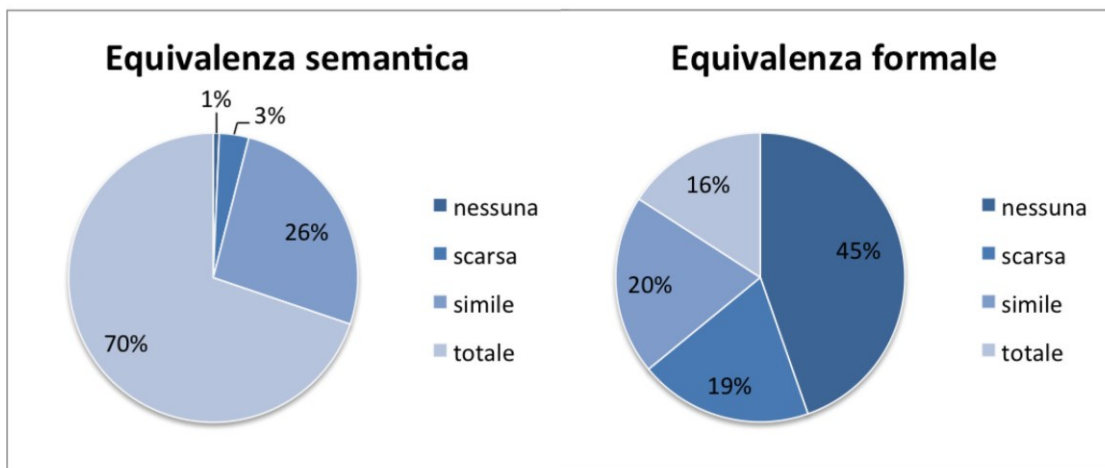
U překladových protějšků italských víceslovných lexikálních jednotek se hodnotí i míra shody mezi heslem v originále a jeho protějškem v překladu, přičemž se rozlišuje mezi shodou na úrovni formální a shodou na úrovni sémantické. Jak ukazuje graf č. 8, největší podíl českých hesel (26 %) tvořily výrazy, které se se svým italským protějškem absolutně shodovaly po sémantické stránce a zároveň neměly žádnou shodu co do formální podoby (*nessuna formalmente, totale semanticamente*). Dále následovaly výrazy s významovou podobností a absolutní významovou shodou (*simile formalmente, totale semanticamente*, 16 %) a výrazy, které se od svých protějšků v originále liší svou formou, ale zároveň jsou jim významově podobné (*nessuna formalmente, simile semanticamente*, rovněž 16 %). Absolutní shoda formální i významová (*totale (formale e semantica)*) nastala mezi českými a italskými hesly v 15 % případů.

Graf 8: *Percentuální zastoupení českých překladových protějšků podle míry shody s výrazy v originále*

¹³⁸ Percentuální údaje v této podkapitole se vztahují k celkovému počtu 907 překladových protějšků.

Pokud se zaměříme zvláště na významovou (*equivalenza semantica*) a formální (*equivalenza formale*) míru shody (graf č. 9), můžeme si všimnout, že významová shoda mezi italským a českým lexémem je v naprosté většině případů absolutní (*totale*, 70 %) nebo jsou si oba výrazy alespoň podobné (*simile*, 26 %). Naopak po formální stránce se zcela shodují jen v 16 %, zatímco ve 45 % mezi nimi není shoda žádná (*nessuna*).

Graf 9: Percentuální zastoupení českých překladových protějšků podle míry významové shody s výrazy v originále

5.9 Závěry kvantitativní analýzy

Z kvantitativní analýzy dat získaných prostřednictvím funkce *Analisi testi* vyplynula řada shod, ale i rozdílů mezi italskými víceslovnými lexikálními jednotkami a jejich českými překladovými protějšky. Asi nejvýraznějším trendem, který z analýzy vyplývá, je tendence k užívání jednoslovných výrazů v češtině, která se promítla do výsledků hned několika analyzovaných kategorií (vedle kategorií *Tipo di polirematica* a *Composizione strutturale* se odráží i v kategorii *Tipo di equivalenza*). Kvantitativní analýza rovněž poukázala na to, jak významně se do výsledků promítá přístup překladatele. Zejména díky srovnání s výsledky obdobného výzkumu na jiném překladovém textu vyšly najevo určité textové charakteristiky, které jsou závislé na překladatelském stylu a které v případě námi analyzovaného textu svědčí, alespoň podle našeho názoru, o vysoké kvalitě překladu. Máme na mysli například volbu stylově zabarvených slovních tvarů, ale především vysoký podíl chybějících přímých překladových protějšků, který je důkazem volného překladu.

Vliv přístupu překladatele a typologických rozdílů mezi italštinou a češtinou podrobíme detailnímu rozboru v 6. kapitole.

5.9.1 Srovnání s výsledky výzkumu založeného na textu *Il visconte dimezzato*

Jak jsme zmínili výše, v rámci projektu CREAMY proběhl již jeden italsko-český kontrastivní výzkum víceslovných jednotek založený na jiném Calvinově textu, a sice na jeho románu *Il visconte dimezzato*, který v češtině vyšel v roce 1970 v překladu Zdeňka Digrina pod názvem *Rozpůlený vikomt* jako součást svazku *Naši předkové*. Tento výzkum vedla Zora Obstová a jeho závěry uvádí v publikaci *Si dice in molti modi*¹³⁹. Vzhledem k tomu, že jde zatím o jediný obdobný výzkum jako ten, jehož výsledky prezentuje tato práce, srovnání obou výstupů se přímo nabízí. Na některé odlišnosti ve výsledcích obou výzkumů jsme již upozornili výše, zde se však pokusíme o stručné, ale ucelené srovnání.

Nejvýraznější tendencí, která je patrná ve výsledcích obou výzkumů, je převažující počet jednoslovných lexémů mezi českými protějšky italských víceslovných lexikálních jednotek. Poměr jednoslovných hesel je v obou výzkumech obdobný: v případě *Rozpůleného vikomta* bylo jako *non polirematica* označeno 38 % analyzovaných českých lexémů, v případě *Cestičky pavoučích hnízd* to bylo 40 %. Fakt, že výsledky obou výzkumů jsou takřka totožné, podporuje teorii, že tyto výsledky jsou dány typologickým charakterem češtiny, která je syntetičtější jazykem než italština.

Shodnou tendenci ve výsledcích obou výzkumů můžeme pozorovat také u kategorie *Composizione strutturale*. Ačkoliv procentuální zastoupení jednotlivých skupin se zde mírně liší, v obou výkumech jsou nejčteněji zastoupeny výrazy jednoslovné (*monorematico*), za nimiž následují souvšskyty lexémů (*co-occorenza di lessemi*), výrazy s předložkou (*espressione con preposizione*) a konstrukce s kategoriálním slovesem (*costruzione a verbo supporto*).

¹³⁹ Srov. Obstová, Zora. La fraseologia calviniana in ceco: Il caso di *Rozpůlený vikomt*. In: Koesters Gensini, Sabine E. a Berardini, Andrea. *Si dice in molti modi*. Fraseologia e Traduzioni nel *Visconte dimezzato* di Italo Calvino. Roma, Sapienza Università Editrice, 2020, s. 483-504.

Také zastoupení českých překladových protějšků s ohledem na jejich slovnědruhovou příslušnost si v obou výzkumech odpovídá. Nejfrekventovanějšími analyzovanými jednotkami jsou v obou českých textech slovesa a slovesné výrazy, což odpovídá i situaci v italštině. V obou českých výzkumech je také patrný výrazně nižší počet předložkových výrazů než v italštině.

Rozdílné tendence týkající se kategorie *Marca variazionale* v obou českých výzkumech jsme komentovali již výše. Jedná se o jedinou kategorii, kde pozorujeme skutečně protichůdné výsledky. Jak jsme zmínili, rozdílnost výsledků je v případě této kategorie dána zejména přístupem překladatele. Zatímco Digrinův překlad obsahuje řadu prvků literárního jazyka a poměr hovorových výrazů je v něm nižší než v originále, v Piruchtově překladu je naopak patrná snaha o oživení textu hovorovými výrazy, jejichž zastoupení je dokonce vyšší než v italském originále.

Výsledky českých výzkumů se liší také v kategorii *Tipo di equivalenza*, kde můžeme pozorovat rozdíly zejména v oblasti formální shody. Analyzované české výrazy *Cestičky pavoučích hnízd* se po formální stránce vůbec neshodovaly se svými italskými protějšky ve 45 % případů, zatímco pro hesla z *Rozpůleného vikomta* toto platilo pouze ve 27 % případů. Ačkoliv tento rozdíl působí markantně, domníváme se, že je do značné míry zapříčiněn nejasně definovanými hranicemi jednotlivých možností, které má uživatel u této kategorie na výběr.

Ve zbývajících kategoriích jsme nepozorovali zásadnější rozdíly mezi oběma českými výzkumy.

6 Kvalitativní analýza

V této kapitole se budeme detailněji věnovat několika konkrétním víceslovným lexikálním jednotkám a jejich českým překladovým protějškům, přičemž se zaměříme zejména na odlišnosti mezi nimi. Nejprve popíšeme několik příkladů ilustrujících odlišnosti dané rozdílnou typologií obou jazyků a následně se budeme věnovat odlišnostem daným přístupem překladatele. U všech příkladů uvedeme vždy nejprve italský i český kontext¹⁴⁰, v němž italská víceslovná lexikální jednotka i její český protějšek budou vyznačeny tučně.

6.1 Odlišnosti dané typologicky

6.1.1 In mezzo a – mezi

Italský kontext:

*Pin è **in mezzo a** loro come tra gli uomini dell'osteria,*

Český kontext:

*Pin se **mezi** nimi cítí jako kdysi s muži v hospodě,*

Jak bylo zřejmé už z kvantitativní analýzy, velmi často se mezi hesly v databázi objevovaly italské víceslovné předložky, jimž odpovídaly jednoslovné ekvivalenty v češtině. Tento jev ilustruje uvedený příklad, nicméně podobných příkladů je v databázi celá řada (mj. *sotto di* – *pod*, *davanti a* – *vedle*, *assieme a* – *s*, *intorno a* – *kolem*, *per via di* – *kvůli*). Je zřejmé, že ačkoliv v češtině předložkové výrazy existují také, v italštině se jedná o daleko frekventovanější fenomén.

6.1.2 Ogni tanto – chvílemi

Italský kontext:

*"Di qui a un po' ci siamo", dice a Pin **ogni tanto**,*

Český kontext:

*„Odsad' už je to jen kousek,“ těší **chvílemi** Pina cestou lesem.*

¹⁴⁰ Kontexty u příkladů uvádíme ve znění, v jakém byly zaneseny do pole *Contesto* v databázi CREAMY.

Dalším z případů, kdy je italská víceslovná lexikální jednotka do češtiny přeložena jednoslovným protějškem, je příslovečný výraz „*ogni tanto*“. Toto spojení bylo v analyzovaném textu poměrně frekventované a jeho českými protějšky byly až na jednu výjimku („*čas od času*“) jednoslovné lexémy „*chvílemi*“ a „*občas*“. Zatímco slovo *občas* je „běžné“ adverbium, lexém *chvílemi* je adverbium vzniklé ustrnutím substantiva v instrumentálu. Právě substantiva v prostém příslovečném pádě mohou v češtině plnit funkci cirkumstantových adjunktů (srov. *vyplnil složenku psacím strojem, byl zabit bleskem* atd.).¹⁴¹ Takové syntetické vyjádření příslovečného určení pomocí substantiva v italštině, vzhledem k absenci deklinace, možné není (italské substantivum by musela předcházet předložka).

6.1.3 Dare un grido – vykřiknout

Italský kontext:

La sorella dà un grido.

Český kontext:

Sestra vykřikne.

Italské konstrukce s kategoriálním slovesem jsou do češtiny často přeloženy jednoslovným slovesným lexémem. Příkladem může být uvedená konstrukce „*dare un grido*“ (doslova „*dát výkřik*“), která je do češtiny přeložena dokonavým, prefigovaným slovesem „*vykřiknout*“. Zatímco v italštině je nositelem gramatické informace celé víceslovné jednotky právě kategoriální sloveso v kombinaci s neurčitým členem, čeština si díky gramatické kategorii vidu vystačí s jednoslovným ekvivalentem. Obdobnými příklady z databáze mohou být hesla *fare uno sberleffo* – *ušklibnout se*, *dare un'occhiata* – *rozhlédnout se*, *fare un balzo* – *zapotácet se*, *dare fastidio* – *škodit* atd. Ačkoliv i v českém jazyce existují analytické predikáty s kategoriálním slovesem, jejich užívání je typické spíše pro odborný a administrativní funkční styl (např. *provést analýzu*).¹⁴² V běžném i v literárním jazyce však v češtině převažují syntetické predikáty.

¹⁴¹ Grepl, Miroslav a Karlík, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 259.

¹⁴² Srov. Radimský, Jan. Analytický predikát s kategoriálním slovesem. In: Karlík, P. - Nekula, M. - Pleskalová, J. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018. [cit. 2021-07-15]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>

6.1.4 D'improvviso – non presente

Italský kontext:

*Ma la cosa che lo spaventa davvero è che le rane tacciono **d'improvviso**,*

Český kontext:

když zpozoroval, že všechny žáby umlkly,

Také tento příklad souvisí s gramatickou kategorií vidu. V italštině, která kategorii vidu nemá, je užitá víceslovná lexikální jednotka „*d'improvviso*“, která nese význam „znenadání“. V českém překladu však přímý překladový protějšek tohoto víceslovného lexému chybí, protože informace o tom, že se děj udál „znenadání“ je obsažena už v samotném dokonavém slovese „*umlknout*“ (srov. rozdíl mezi *umlknout* a *mlčet*). Italština podobnou opozici nemá – sloveso *tacere* může v závislosti na kontextu znamenat „*mlčet*“ i „*umlknout*“, přičemž v našem příkladu je rozhodujícím kontextem právě lexém „*d'improvviso*“.

6.1.5 Andare via – odejít

Italský kontext:

*Battistino **va via** tutto mortificato.*

Český kontext:

*Battistino otráveně **odejde**.*

Italština na rozdíl od češtiny disponuje poměrně početnou skupinou syntagmatických sloves¹⁴³. Tato slovesa bývají do češtiny obvykle překládána jednoslovnými, nejčastěji prefigovanými slovesy, jak dokládají i data z kvantitativní analýzy. Příkladem může být heslo „*andare via*“ (doslova „*jít pryč*“), které bylo do češtiny přeloženo slovesem „*odejít*“. Obdobné řešení se v rámci analyzovaných hesel objevilo ještě několikrát (např. *venire su* – *přijít*, *tirare giù* – *stáhnout*, *correre dietro* – *rozběhnout se (za kým)*).

slovník/ANALYTICK%C3%9D%20PREDIK%C3%81T%20S%20KATEGORI%C3%81LN
%C3%8DM%20SLOVESEM

¹⁴³ Vysvětlení tohoto pojmu se věnujeme na s. 39.

6.1.6 Piano piano – pozvolna

Italský kontext:

*Pin comincia a far scorrere una mano sull'altra, **piano piano**.*

Český kontext:

*Pin si **pozvolna** roztírá dlaněmi mýdlovou pěnu.*

Dalším příkladem, kdy má italská víceslovná jednotka jednoslovný český ekvivalent, je výraz „*piano piano*“, jemuž odpovídá české „*pozvolna*“. Tento italský lexém je příkladem reduplikace, morfologické operace, která je v italštině daleko produktivnější než v češtině. V italštině slouží reduplikace adjektiv a adverbii k intenzifikaci jejich významu (*bello bello = molto bello*). V češtině je na rozdíl od italštiny možné pouze opakování afixů, nikoliv celých slov, a i tento proces je poměrně ojedinělý (příkladem mohou být slova jako *praprarodiče, malilinký*).¹⁴⁴

6.2 Odlišnosti dané přístupem překladatele

6.2.1 Dare retta – věřit, poslouchat, vykašlat se

Italský kontext:

*Vieni su, Frick, non **dargli retta** che scherzava,
non **dargli retta** a quel senza vergogna,
Non **dargli retta**, Frick,*

Český kontext:

*„**Nevěř** mu, Fric, **neposlouchej** toho nestydu!“ křičí děvče.
a na kluka se **vykašli**,*

Víceslovná lexikální jednotka „*dare retta*“, která nese význam „*dát na někoho, poslouchat něčí rady, nechat si poradit*“, je v italském textu v záporu použita na straně 8 hned třikrát za sebou. Do češtiny je tento výraz přeložen třemi různými způsoby (jako „*nevěř*“, „*neposlouchej*“ a „*vykašli se*“). To může na jednu stranu

¹⁴⁴ Karlík, Petr, Grepl, Miroslav a Petr Mareš. Opakování výrazů. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018. [cit. 2021-07-04]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/OPAKOV%C3%81N%C3%8D%20V%C3%9DRAZ%C5%AE>

svědčit o lexikální bohatosti češtiny, na druhou stranu je to ale také dáno volbou překladatele, který se zřejmě chtěl vyhnout opakování. Zůstává však otázkou, zda opětovné užití stejného výrazu nebylo autorským záměrem, který se tak v českém překladu vytratil.

6.2.2 Testa e pila – non presente

Italský kontext:

*Pin alle volte vorrebbe mettersi coi ragazzi della sua età, chiedere che lo lascino giocare a **testa e pila**,*

Český kontext:

A přece by si Pin s nimi někdy rád zahrál,

Víceslovná lexikální jednotka „*testa e pila*“ označuje blíže nespécifikovanou (a českému čtenáři neznámou) hru s mincemi. V českém překladu název této hry ale úplně chybí – překladatel se překladu jejího názvu do češtiny zcela vyhnul a využil eliptického spojení „*rád by si s nimi někdy zahrál*“. Tato překladatelova volba by se dala označit za simplifikaci, jež je jednou z překladových univerzálií podle Bakerové (jde o situaci, kdy překladatel zjednoduší jazyk či sdělení, případně obojí).¹⁴⁵

6.2.3 Alla sera – s večerním soumrakem

Italský kontext:

*è piena di quello sconforto che viene nelle ossa **alla sera***

Český kontext:

*jež se věžňům vkrádá do žil s **večerním soumrakem**,*

V předchozím oddíle jsme uvedli příklad, kdy překladatel zvolil simplifikovaný překlad. Zde si můžeme všimnout tendence opačné. Víceslovná jednotka v originále zní „*alla sera*“, což v češtině znamená „*večer*“. V českém překladu je ale tento výraz rozšířen na spojení „*s večerním soumrakem*“, které společně s výrazem „*vkrádat se do žil*“ dodává celé pasáži poetický charakter. O soumraku není v originále zmínka ani v širším kontextu italské víceslovné jednotky.

¹⁴⁵ Chlumská, Lucie. *Překladová čeština a její charakteristiky*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Studie z korpusové lingvistiky, s. 25.

Tato překladatelova volba by tak mohla být považována za příklad explicitace, jež je další z překladových univerzálií podle Bakerové.¹⁴⁶

6.2.4 Da uomo – do něhož ještě nedorostl

Italský kontext:

*Ma già Pin è in mezzo al carrugio, con le mani nelle tasche della giacca troppo **da uomo** per lui,*

Český kontext:

*s rukama v kapsách kabátu, **do něhož ještě nedorostl**, a prohlíží si vážně posměváčky*

V tomto případě je italská víceslovná lexikální jednotka „*da uomo*“, která znamená doslova „*pánský*“, do češtiny přeložena volnou kombinací slov (vedlejší větou) „*do něhož ještě nedorostl*“. Toto řešení je poměrně kreativní (nabízejí se i jiné, jednodušší varianty jako „*příliš velký*“ apod.), ale zároveň zní velmi přirozeně a je navíc určitě bližší originálu než např. zmíněná možnost „*příliš velký*“.

6.2.5 Da solo – sám a sám

Italský kontext:

*Pin vorrebbe andarsene a fare il partigiano **da solo** con la sua pistola.*

Český kontext:

*Pin by se nejraději sebral a šel partyzánštit se svou pistolí **sám a sám**.*

Italská víceslovná jednotka „*da solo*“ znamená v českém překladu „*sám*“ a několikrát byla tímto způsobem v románu *Cestička pavoučích hnízd* přeložena, jak dokládají data z databáze. V tomto konkrétním kontextu však překladatel pro překlad zvolil spojení „*sám a sám*“, které slouží ke zdůraznění. Tato volba může souviset s faktem, že celý román je vyprávěn z pohledu malého chlapce, často za využití polopřímé řeči. Překladatel tak možná chtěl zdůraznit zápal a rozčilení malého hrdiny. Stylizace dětské mluvy je mimochodem patrná i ze slova „*partyzánštit*“.

¹⁴⁶ Viz tamtéž.

6.2.6 Andare via – koukat mazat

Italský kontext:

Vai via, noi con chi se la fa coi tedeschi non abbiamo nulla da spartire.

Český kontext:

*„**Koukej mazat!** Kdo se bratříčkuje se skopčákama, ten at' mezi nás neleze!“*

V tomto případě byla italská víceslovná lexikální jednotka, syntagmatické sloveso „*andare via*“, přeložena analytickým imperativem utvořeným pomocí slovesa „*koukat*“, které má v dané konstrukci zdůrazňovací funkci. Opisný imperativ se nám jeví jako dobře zvolený překladový protějšek, protože podtrhuje hovorový charakter celé výpovědi. Z uvedeného kontextu je dobře patrné, jakým způsobem Zdeněk Piruchta do překladu zařazuje výrazy typické pro mluvený jazyk – vedle analytického imperativu zde máme výrazy jako „*bratříčkovat se*“, „*skopčáci*“ a „*nelézt mezi někoho*“.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce, která vznikla jako součást širšího kontrastivně frazeologického projektu CREAMY řešeného na římské univerzitě La Sapienza, bylo srovnat italské víceslovné lexikální jednotky z románu *Il sentiero dei nidi di ragno* s jejich českými překladovými protějšky. Součástí práce bylo rovněž zpracování více než 800 českých hesel do webové vícejazyčné databáze CREAMY, která je základním nástrojem výzkumu v rámci stejnojmenného projektu.

V první části práce jsme představili projekt a aplikaci CREAMY i italského autora Itala Calvina, jehož literární díla slouží jako zdrojové texty k analýze víceslovných lexikálních jednotek v italštině. Následně jsme popsali základní charakteristiky zkoumaných jazyků. Dále jsme se pokusili poskytnout teoretický vhled do problematiky víceslovných lexikálních jednotek a jejich pojetí v italské a české lingvistické tradici.

Jádro práce představuje praktická část, v níž jsme nejprve popsali postup zpracování hesel ve zmíněné webové aplikaci a poukázali na problémy a nejasnosti, na které jsme při práci s ní narazili. Následně jsme představili výsledky kvantitativní analýzy, které jsme pro přehlednost doplnili o grafické znázornění. Poslední kapitola této práce je věnována kvalitativní analýze, v níž jsme na několika konkrétních příkladech popsali odlišnosti mezi italskými víceslovnými lexikálními jednotkami a jejich českými překladovými protějšky.

Z výsledků kvantitativní analýzy vyplynulo, že italské víceslovné lexikální jednotky a jejich české protějšky sdílí mnoho společných rysů, ale zároveň je mezi nimi i řada odlišností. Nejvýraznějším rozdílem mezi italskými a českými analyzovanými hesly je nápadná tendence k užívání jednoslovných výrazů v češtině. Tento trend se promítl hned do několika hodnocených kategorií a vzhledem k tomu, že obdobná tendence vyplynula i z dalšího česko-italského výzkumu provedeného v rámci projektu CREAMY, dá se předpokládat, že její původ tkví v odlišných typologických charakteristikách zkoumaných jazyků. Čeština má, především díky své bohaté jmenné flexi, ale i díky dalším prostředkům, větší sklony k syntetickému vyjadřování.

Další podstatný závěr, který můžeme vyvodit z výsledků kvantitativní i kvalitativní analýzy, ale především ze srovnání těchto výsledků s výsledky druhého zmíněného výzkumu, se týká role překladatele. Z porovnání výstupů obou výzkumů

vyplynulo, že překladatelský styl může významným způsobem ovlivnit výsledky výzkumu. Nejvýraznější odlišnosti jsme zaznamenali v kategorii stylové příznakovosti (*Marca variazionale*), ale je zřejmé, že překladatelovy individuální volby mohou mít podstatný vliv i na další zohledňované kategorie.

V této souvislosti je třeba i na tomto místě upozornit na fakt, že výsledky výzkumů založených na práci s aplikací CREAMY je třeba vnímat jako výsledky orientační, a to především z důvodu vysoké míry subjektivity při zpracování dat. Navzdory tomu však považujeme aplikaci CREAMY za velmi užitečný nástroj, který i přes všechny nedostatky zmíněné v této práci přináší zajímavé výsledky na poli kontrastivní frazeologie. Její možnosti navíc (nejen) z českého pohledu zdaleka nebyly vyčerpány a do budoucna se nabízí řada dalších možných výzkumných prací, mimo jiné třeba výše zmíněný „obousměrný výzkum“, který by přinesl výsledky analýzy víceslovných lexikálních jednotek v českém překladu ve srovnání s jejich italskými protějšky, tedy výsledky opačně koncipovaného rozboru.

RESUMÉ

Tato diplomová práce vznikla jako součást širšího kontrastivně frazeologického projektu s názvem CREAMY, řešeného na římské univerzitě La Sapienza. Cílem této práce bylo srovnat víceslovné lexikální jednotky v italském románu *Il sentiero dei nidi di ragno* spisovatele Itala Calvina s jejich protějšky v českém překladu Libora Piruchty, a to na základě dat získaných z mnohojazyčné frazeologické databáze CREAMY. Nedílnou součástí práce bylo i zpracování části českých hesel do zmíněné databáze.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části jsme nejprve představili projekt CREAMY i stejnojmennou aplikaci, která je hlavním nástrojem výzkumných prací v rámci projektu. Následně jsme popsali základní typologické charakteristiky italštiny a češtiny a pokusili jsme se vymezit pojem víceslovné lexikální jednotky s přihlédnutím k jeho rozdílnému pojetí v italské a české lingvistické tradici.

V praktické části jsme nejprve popsali postup zpracování hesel ve webové aplikaci CREAMY. Dále jsme představili výsledky kvantitativní analýzy a okomentovali jsme závěry, které z ní vyplynuly. V kapitole věnované kvalitativní analýze jsme se podrobněji věnovali několika příkladům, které ilustrují rozdíly mezi italskými víceslovnými lexikálními jednotkami a jejich českými protějšky. V závěru jsme shrnuli výsledky výzkumu.

RIASSUNTO

La tesi presentata è stata creata come parte di un più ampio progetto fraseologico contrastivo chiamato CREAMY, risolto presso l'Università di Roma La Sapienza. Lo scopo della tesi di laurea era quello di confrontare le polirematiche nel romanzo italiano *Il sentiero dei nidi di ragno* di Italo Calvino con i loro equivalenti nella traduzione ceca di Libor Piruchta, basandosi sui dati ottenuti dalla banca dati fraseologica multilingue CREAMY. Parte integrante del lavoro è stata l'elaborazione di una porzione delle voci ceche nella menzionata banca dati.

La tesi è suddivisa in parte teorica e parte pratica. All'inizio della parte teorica viene presentato il progetto CREAMY e l'omonima applicazione web che è lo strumento fondamentale di tutti i lavori di ricerca all'interno del progetto. Successivamente abbiamo descritto le principali caratteristiche tipologiche dell'italiano e del ceco, dopo di che abbiamo cercato di definire le polirematiche prendendo in considerazione la diversa concezione di questo fenomeno nella tradizione linguistica italiana e ceca.

Nella parte pratica viene prima descritto il procedimento di elaborazione delle voci nell'applicazione CREAMY e dopo vengono presentati e commentati i risultati dell'analisi quantitativa. Nel capitolo dedicato all'analisi qualitativa abbiamo trattato più in dettaglio alcuni esempi che illustrano le differenze tra le polirematiche italiane e le loro controparti ceche. Nella parte conclusiva abbiamo riassunto i risultati della ricerca.

BIBLIOGRAFIE

CALVINO, Italo. *Il sentiero dei nidi di ragno*, Milano: Mondadori, 2017 (pův. vyd. 1947). ISBN 978-88-04-66803-9.

CALVINO, Italo. *Cestička pavoučích hnízd*, přel. Libor Piruchta, Praha: Mladá fronta, 1959.

CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny, 1: Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČECHOVÁ, Petra. Role aspektu v překladu italských pasivních konstrukcí. *Časopis pro moderní filologii*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2020, 102 (2), 218-229. ISSN 2336-6591.

ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná = Czech and general phraseology*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1371-0.

ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-020-3

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.

ČERMÁK, František. *Morfematika a slovo tvorba češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-146-0.

ČERMÁK, František. Frazém a idiom. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2021-07-24]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZ%C3%89M%20A%20IDIOM>

ČERMÁK, František a Václav CVRČEK. Kolokace. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018. [cit. 2021-07-24]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOLOKACE>

D'ACHILLE, Paolo. *L'italiano contemporaneo*. Bologna: Il Mulino, 2010. ISBN 978-8815138330.

DE MAURO, Tullio a Miriam VOGHERA. Scala mobile. Un punto di vista sui lessemi complessi. In: Benincà, Paola et alii (eds.), *Italiano e dialetti nel tempo*. Roma: Bulzoni, s. 99-131.

DONATO, Illaria. *Progetto CREAMY: analisi fraseologica nella traduzione spagnola de Il sentiero dei nidi di ragno di Italo Calvino*. Calabria, 2020. Diplomová práce. Università della Calabria.

FALOPPA, Federico. Collocazioni. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2010). [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/collocazioni_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/collocazioni_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

FALOPPA, Federico. Modi di dire. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-24-08]. Dostupné z: https://www.treccani.it/enciclopedia/modi-di-dire_%28Enciclopedia-dell%27Italiano%29/

GRANDI, Nicola. Ordine degli elementi. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-07-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/ordine-degli-elementi_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/ordine-degli-elementi_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

GREPL, Miroslav a KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998. ISBN 80-7198-281-4.

HAMPLOVÁ, Sylva. *Mluvnice italštiny: Grammatica italiana*. Praha: LEDA, 2004. ISBN 80-7335-041-6.

HAVRÁNEK, Bohuslav et al. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2011 [cit. 2021-06-29]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

HLADKÁ, Zdeňka. Lexém. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018. [cit. 2021-07-24]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LEX%C3%89M>

CHLUMSKÁ, Lucie. *Překladová čeština a její charakteristiky*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Studie z korpusové lingvistiky. ISBN 978-80-7422-621-2.

IACOBINI, Claudio. Composizione. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2010). [online]. [cit. 2021-07-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/composizione_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/composizione_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

IACOBINI, Claudio. Derivazione. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2010). [online]. [cit. 2021-07-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/derivazione_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/derivazione_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

JANSEN, Hanne. Sintagmatici, verbi. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-sintagmatici_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-sintagmatici_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

JEŽEK, Elisabetta. *Lessico: classi di parole, strutture, combinazioni*. Bologna: Il Mulino, 2011. ISBN 8815232990.

JEŽEK, Elisabetta. Verbi supporto. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-supporto_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-supporto_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

KARLÍK, Petr, GREPL, Miroslav a Petr MAREŠ. Opakování výrazů. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018. [cit. 2021-07-04]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/OPAKOV%C3%81N%C3%8D%20V%C3%9DRAZ%C5%AE>

KOESTERS GENSINI, Sabine E. a BERARDINI, Andrea. *Si dice in molti modi. Fraseologia e Traduzioni nel Visconte dimezzato di Italo Calvino*. Roma, Sapienza Università Editrice, 2020. ISBN 978-88-9377-169-6.

KOESTERS GENSINI, Sabine E. a BOTTONI, Paolo Gaspare. CREAMY (Italo Calvino REpository for Analysis of Multilingual phraseology). Presentazione di una ricerca nell'ambito della fraseologia contrastiva. In: *Lessicalizzazioni complesse*. Canterano, Aracne Editrice, 2020, s. 189-213.

Laboratorio Calvino [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: <https://web.uniroma1.it/lcm/laboratorio-calvino>

MARAZZINI, Claudio. *La lingua italiana: Storia, testi, strumenti*. Bologna: Il Mulino, 2015. ISBN 978-88-15-25230-2.

MASINI, Francesca. Polirematiche, parole. In: *Enciclopedia dell'Italiano* (2011). [online]. [cit. 2021-14-08]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/parole-polirematiche_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/parole-polirematiche_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

MENGALDO, Pier Vincenzo, „La lingua dello scrittore“, in Giovanni Falaschi (ed.), *Italo Calvino. Atti del convegno internazionale*, Milano: Garzanti, 1988, s. 203–224. ISBN 9788811598015.

MENGALDO, Pier Vincenzo, „Aspetti della Lingua di Calvino“, in týž, *La Tradizione del Novecento*, Terza serie, Torino: Einaudi, 1991, s. 227–292. ISBN 9788806127039.

OBSTOVÁ, Zora. La fraseologia calviniana in ceco: Il caso di Rozpůlený vikomt. In: Koesters Gensini, Sabine E. a Berardini, Andrea. *Si dice in molti modi*. Fraseologia e Traduzioni nel Visconte dimezzato di Italo Calvino. Roma, Sapienza Università Editrice, 2020, s. 483-504.

RADIMSKÝ, Jan. Analytický predikát s kategoriálním slovesem. In: Karlík, P. - Nekula, M. - Pleskalová, J. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018. [cit. 2021-07-15]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ANALYTICK%C3%9D%20PREDIK%C3%81T%20S%20KATEGORI%C3%81LN%C3%8DM%20SLOVESEM>

RADIMSKÝ Jan. Italianismy v českém lexiku. In: Karlík, P. - Nekula, M. - Pleskalová, J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2016. [cit. 2021-04-25]. Dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/ITALIANISMY%20V%20%C4%8CESK%C3%89M%20LEXIKU>.

SENSINI, Marcello. *Grammatica della lingua italiana*. Milano: Mondadori, 1997. ISBN 978-8804421580.

SKALIČKA, Vladimír. Typ češtiny. In: SKALIČKA, Vladimír, ČERMÁK, František, ed. *Vladimír Skalička - souborné dílo: Díl druhý*. Praha: Karolinum, 2004, s. 475-536. ISBN 80-246-0601-1.

SQUILLANTE, Luigi. *Polirematiche e collocazioni dell'italiano. Uno studio linguistico e computazionale*. Hildesheim: Universitätsverlag Hildesheim, 2016. ISBN-A 10.978.3934105/720.

VALENTI, Iride (ed.). *Lessicalizzazioni “complesse”*. Ricerche e teoresi/ Lexicalizaciones “complejas”. Investigación y teorías / Lexicalisations “complexes”. Recherches et théorisations. Roma: Aracne, 2020. ISBN 978-88-255-3742-0